

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่อง การจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาบ้านสลักคอก หมู่ 4 ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด

1. สรุปการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.1.1 เพื่อศึกษาสภาพ ลักษณะและการจัดการของทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอก หมู่ 4 ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด

1.1.2 เพื่อศึกษาปัญหา ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอก ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด

1.1.3 เพื่อศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอกได้อย่างยั่งยืน

1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลและการค้นคว้าจากเอกสาร วิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตและการสำรวจชุมชน

1.2.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (Population and Sampling Procedures)

ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งประกอบด้วย

1) ผู้รู้ (ผู้เฒ่า ผู้แก่)	จำนวน 5 คน
2) เจ้าหน้าที่ผู้แทนกรมประมง	จำนวน 1 คน
3) ผู้นำชุมชน	จำนวน 4 คน
4) ชมนมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอก	จำนวน 5 คน
5) ชาวประมงในชุมชน	จำนวน 14 คน
6) เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล	จำนวน 1 คน
รวมทั้งสิ้น	จำนวน 30 คน

1.2.2 เครื่องมือในการวิจัย

- 1) แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)
- 2) แบบสังเกต
- 3) แบบสำรวจชุมชน

1.2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล นำแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก แบบสังเกตและแบบสำรวจชุมชน ที่พัฒนาขึ้นไปหาความจริงเชิงเนื้อหา ก่อนส่งให้ผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์จำนวน 5 คน ประเมินตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมสอดคล้องตามวัตถุประสงค์

1.2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ในการศึกษาครั้งนี้จะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา โดยนำข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสาร ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสำรวจชุมชนจะใช้วิธีการวิเคราะห์ด้วยการจำแนกประเภทข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูล และสร้างข้อสรุปแบบอุปมา

1.3 ผลการวิจัยปรากฏผลดังนี้

1.3.1 สถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง

1) กลุ่มผู้รู้ (ผู้เฒ่า ผู้แก่)

สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย 1 คน เพศหญิง 4 คน อายุเฉลี่ย 61 ปี การศึกษา ป.3-ป.4 อาชีพหลักเกษตรกร (ทำสวน) ระยะเวลาการประกอบอาชีพ 35-40 ปี เป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิด

2) กลุ่มผู้นำชุมชน

สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย 1 คน เพศหญิง 3 คน อายุเฉลี่ย 42 ปี การศึกษา ป.4-ม.6 อาชีพหลักเกษตรกร (ทำสวน) และประมงพื้นบ้านรวมถึงค้าขาย ระยะเวลาการประกอบอาชีพ 35-40 ปี เป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิด

3) กลุ่มชมรมนำเที่ยวพื้นบ้าน

สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย 3 คน เพศหญิง 2 คน อายุเฉลี่ย 44 ปี การศึกษา ป.6-ม.6 อาชีพหลักเกษตรกร (ทำสวน) ระยะเวลาการประกอบอาชีพ 8-29 ปี เป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิด

4) กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน

สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย 14 คน อายุเฉลี่ย 44 ปี การศึกษา ป.3-ม.3 อาชีพหลักประมงชายฝั่งพื้นบ้าน อาชีพรองรับจ้างทั่วไป, ค้าขาย, พายเรือมาดชมรมนำเที่ยว ระยะเวลาการประกอบอาชีพ 5-40 ปี เป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิดและคนไทยเกาะกง

5) กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็น เพศชาย 1 คน อายุเฉลี่ย 33 ปี การศึกษาปริญญาตรี อาชีพหลักรับราชการ ระยะเวลาการประกอบอาชีพ 7 ปี

1.3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วยประเด็นสำคัญ ได้แก่

1. สภาพ ลักษณะและการจัดการของทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอก หมู่ 4 ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด
2. ปัญหา ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอก หมู่ 4 ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด
3. แนวทางการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอกได้อย่างยั่งยืน

โดยสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นประเด็นสำคัญดังนี้ คือ

1. สภาพ ลักษณะและการจัดการของทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอก หมู่ 4 ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด

1) สภาพในอดีตที่ผ่านมาทรัพยากรสัตว์น้ำค่อนข้างสมบูรณ์ส่วนป่าชายเลนมีการเจริญเติบโตไม่สม่ำเสมอ

การจัดการทรัพยากรในอดีต การปลูกป่าชายเลนเพิ่ม และภาครัฐออกกฎหมายห้ามตัดไม้ทำให้ชาวบ้านเคารพหรือปฏิบัติตามกฎหมาย

สภาพในปัจจุบันพันธุ์ไม้ที่มีการเติบโตอย่างเต็มที่และจำนวนปริมาณสัตว์น้ำที่เพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะปลาตุกทะเล

การจัดการทรัพยากรในปัจจุบัน มีการจัดตั้งชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอกเพื่อใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรรวมทั้งการวางแผนและกำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

2) ลักษณะของทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอกในอดีต รอบนอกที่น้ำท่วมถึงเป็นป่าชายเลนดั้งเดิมโดยที่ไม่ได้มีการบุกรุกหรือทำลาย ปัจจุบันเป็นป่าชายเลนที่ผสมผสานกันระหว่างพันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและในส่วนของป่าชายเลนที่เกิดขึ้นจากการปลูกซ่อมแซมในส่วนที่เสื่อมโทรม

ลักษณะป่าชายเลนบ้านสลักคอก แบ่งตามสภาพพื้นที่และอิทธิพลที่ได้รับจากน้ำจืดน้ำลงได้เป็น 3 เขตได้แก่

1) เขตน้ำขึ้นน้ำลง ป่าที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเล มีพันธุ์ไม้โกงกาง เป็นไม้ที่อยู่บริเวณน้ำเค็มท่วมถึง

2) เขตน้ำขึ้นถึงบางเวลา (เฉพาะช่วงน้ำขึ้นสูงสุด) ดินเป็นดินแข็ง พบไม้ขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้อแข็ง เช่น ตะบูน เป็นต้น

3) เขตที่ดอนในป่าชายเลน น้ำท่วมไม่ถึงตลอดทั้งปี บริเวณนี้เป็นดินทราย และเลนปนทราย พบพันธุ์ไม้ทั่วไป ทั้งพันธุ์ไม้ป่าชายเลน และพันธุ์ไม้บกอื่นๆ เช่น เสม็ด เป็นต้น

2. ปัญหา ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอก หมู่ 4 ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด

2.1 ปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของบ้านสลักคอกพบปัญหา 5 ประเด็นใหญ่ ได้แก่

- 1) ปัญหาขยะ จากการพัฒนาการท่องเที่ยวบนเกาะช้างใช้ระบบเศรษฐกิจแข่งขันเสรี
- 2) น้ำเสียจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกาะช้างและระบบทุนนิยมเสรี
- 3) ปัญหาระบบนิเวศป่าชายเลนเปลี่ยนแปลง ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้นั้นลดน้อยลงไม่เพียงพอแก่การยังชีพ
- 4) ปัญหาการตัดไม้ป่าชายเลน เพื่อใช้ในครัวเรือน
- 5) ปัญหาการบุกรุกพื้นที่จากการพัฒนาการท่องเที่ยวและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

2.2 ปัจจัยที่สาเหตุของปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของบ้านสลักคอก

1) ปัญหาขยะ ผลจากการประกาศนโยบายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกาะช้าง และพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้เกิดการลงทุนก่อสร้าง โรงแรม รีสอร์ท ร้านค้าและบริการต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีปริมาณขยะเพิ่มขึ้น

2) ปัญหาน้ำเสีย ผลจากนโยบายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกาะช้างและระบบทุนนิยมเสรีที่มีนายทุนเข้ามาลงเป็นจำนวนมาก

3) ปัญหาระบบนิเวศป่าชายเลนเปลี่ยนแปลง เนื่องจากฟาร์มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำมีการจัดการคุณภาพน้ำไม่ดีพอ สารเคมีจากชาวบ้าน ทำให้เกิดน้ำเสียในป่าชายเลน และทำให้จำนวนปริมาณหิ่งห้อยและสัตว์น้ำลดลงอย่างมาก

4) ปัญหาการตัดไม้ป่าชายเลน ในอดีตชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงกับป่าชายเลนก็มีการตัดไม้ไปเผาถ่านเพื่อใช้ในครัวเรือน ทำให้ไม้ในป่าชายเลนโตไม่สม่ำเสมอ เนื่องจากไม่มีเตาแก๊สเหมือนปัจจุบัน

5) ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ ผลจากนโยบายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกาะช้าง และพื้นที่ใกล้เคียงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ระดับนานาชาติ ทำให้มีการบุกรุกที่สาธารณะการเข้ามาของทุนนิยมเสรีในเกาะช้าง ซึ่งคนในพื้นที่ไม่ได้ใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นอย่างเต็มที่

2.3 แนวทางการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของบ้านสลักคอก

1) มีการจัดตั้งธนาคารขยะที่โรงเรียนวัดสลักคอกและวัดสลักเพชร ซึ่งทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ด้านการจัดการขยะ รู้จักแยกขยะทั้งขยะเปียกและแห้ง อีกทั้งมีธนาคารขยะที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

2) ด้านการจัดการมลภาวะโดยใช้จุลินทรีย์บำบัดแก้ปัญหาน้ำเสียและดินโคลนช่วงน้ำลงมีกลิ่นเหม็นได้เป็นอย่างดี

3) แนวทางการแก้ไขสำหรับฟาร์มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำปัจจุบัน มีระบบการจัดการที่มีคุณภาพมากขึ้น และมีการเข้าร่วมประชุมประชาคมกับหมู่บ้านทุกเดือน และการใช้พลังงานไฟฟ้าจากโซลาเซลล์ และมีการลดปริมาณการใช้สารเคมี นอกจากนี้ทางชุมชนยังช่วยกันดูแลสำรวจพื้นที่เสื่อมโทรมเพื่อปลูกป่าเสริม

4) มีการรณรงค์ป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าและส่งเสริมการปลูกป่าเพื่อลดภาวะโลกร้อน

5) ใช้เครื่องมือจับพิศเพื่อกำหนดแนวป่าที่ชัดเจนเพื่อป้องกันการบุกรุกและปลูกป่าเพื่อเป็นกันชน กันการบุกรุกทำนาถุ้ง และได้มีการจัดตั้งชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านเพื่อใช้บริหารจัดการทรัพยากรในชุมชน การจัดตั้งหน่วยในการดูแลป่าชายเลนของชุมชนบ้านสลักคอกเป็นการรวมตัวของประชาชนในพื้นที่ เพื่อกำหนดรูปแบบการจัดการ การอนุรักษ์ การดูแล และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน และทำให้เกิดความรักความสามัคคีของคนในชุมชนและทำให้มีระบบการดูแลทรัพยากรในท้องถิ่นเมื่อภาครัฐมีโครงการเข้ามาเกี่ยวข้องกับป่าชายเลน คณะกรรมการก็ต้องประชุมถึงกิจกรรมต่าง ๆ จะเป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนหรือไม่

3. แนวทางการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอกได้อย่างยั่งยืน

3.1 แนวทางการอนุรักษ์

- 1) เน้นการปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนรุ่นหลังเห็นความสำคัญและร่วมมือกันจัดการป่าชายเลน
- 2) ปิดอ่าวในช่วงฤดูสัตว์น้ำวางไข่ ระยะเวลา 6 เดือน ตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน-เมษายนของทุกปี เพื่อเป็นการอนุรักษ์และการเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำ
- 3) มีการประชุมทุกวันที่ 15 ของเดือนในการแจ้งข่าวสารต่างๆ และการลงประชามติในเรื่องต่างๆของการประชุม

3.2 แนวทางการพัฒนา

- 1) มุ่งเน้นพัฒนาคน ให้เยาวชนรุ่นหลังสืบทอดด้านการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
- 2) ดูแลรักษาทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนให้คงความอุดมสมบูรณ์
- 3) จัดการป่าชายเลนโดยใช้องค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนดูแลรักษาป่าชายเลน
- 4) จัดตั้งชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอกเพื่อใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน
- 5) บ้านเรือนริมคลองอ่าวสลักคอกควรห้ามทำการต่อเติมหรือขยายบ้านเรือนซึ่งเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยไม่บุกรุกเข้าไปในส่วนของป่าชายเลน
- 6) ช่วยกันดูแลรักษาและปลูกจิตสำนึกให้คนรุ่นหลังรักและหวงแหนทรัพยากรของชุมชน

2. อภิปรายผล

การอภิปรายผลในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งผลการอภิปรายออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. สภาพ ลักษณะและการจัดการของทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอก หมู่ 4 ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอกะฉัง จังหวัดตราด
2. ปัญหา ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอก หมู่ 4 ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอกะฉัง จังหวัดตราด
3. แนวทางการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอกได้อย่างยั่งยืน โดยมีรายละเอียดในการอภิปรายผลดังนี้

1. สภาพ ลักษณะและการจัดการของทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอก หมู่ 4

ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด

ทรัพยากรชายฝั่งทะเล มีความหมายรวมถึงป่าชายเลน ป่าพรุ แนวหญ้าทะเล แนวปะการัง และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ที่มีผลสืบเนื่องมาจากทรัพยากรชายฝั่งทะเล ได้แก่ สัตว์ป่าของป่า หาดชายเลน สิ่งเหล่านี้จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถฟื้นฟูสภาพได้(Renewable Resources) และถ้าหากมีการอนุรักษ์ที่เหมาะสมก็จะเกิดการทดแทนขึ้นมาใหม่ และสามารถบำรุงรักษาสภาพให้คงอยู่ เพื่ออำนวยประโยชน์ต่อไปไม่สิ้นสุด (มาโนช วงษ์สุริรัตน์ 2538:1)

ทรัพยากรชายฝั่งทะเล เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศทั้งทางตรงและทางอ้อม จัดได้ว่าเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางด้านนิเวศวิทยา ประกอบด้วยแนวปะการัง ป่าชายเลน หญ้าทะเล พื้นที่เกาะ และชายหาด รวมไปถึงสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นระบบนิเวศชายฝั่งทะเล (อำไพ หรรณารักษ์ 2534:4) บริเวณชายฝั่งทะเลเป็นแหล่งสะสมธาตุอาหารจากบนบก จึงมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับเป็นที่วางไข่ เลี้ยงตัวอ่อน และเป็นแหล่งอาหารสำหรับสัตว์น้ำหลายชนิด มีความสำคัญในด้านการป้องกันภัยธรรมชาติ เช่น คลื่น พายุ ตลอดจนการกักเซาะพังทลายของชายฝั่ง (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ 2534:66) นอกจากนี้สภาพแวดล้อมชายฝั่งยังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการท่องเที่ยว ซึ่งต้องอาศัยสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่สะอาดและปราศจากมลพิษ(ประมุข แก้วเนียม 2529:4) ระบบนิเวศชายฝั่งทะเลมีความสลับซับซ้อนความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งหนึ่งเกี่ยวเนื่องให้สิ่งหนึ่งดำรงอยู่ได้ ในทำนองเดียวกันความเสื่อมโทรมของสิ่งหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทั้งหมด

1.1) สภาพในอดีตที่ผ่านมาทรัพยากรสัตว์น้ำค่อนข้างสมบูรณ์เนื่องจากชาวบ้านทำการประมงเพื่อยังชีพเท่านั้นและยังใช้อุปกรณ์หาปลาพื้นบ้านที่ทำขึ้นใช้เองจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนป่าชายเลนมีการเจริญเติบโตไม่สม่ำเสมอเพราะในอดีตมีการตัดไม้เพื่อใช้ในครัวเรือนแต่ไม่ได้ตัดเพื่อการค้าจึงทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำและไม้ป่าชายเลนยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ในส่วนการจัดการทรัพยากรในอดีตชาวบ้านได้มีการปลูกป่าชายเลนพื้นที่ใหม่ให้มีป่าชายเลนเพิ่มขึ้น และภาครัฐออกกฎหมายห้ามตัดไม้ทำให้ชาวบ้านเคารพหรือปฏิบัติตามกฎหมาย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ระบุว่า ป่าชายเลนมีบทบาทสำคัญในการรักษากำลังผลิตของประมงชายฝั่ง และนอกฝั่งให้มีศักยภาพสม่ำเสมอโดยตรง โดยป่าชายเลนเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญสำหรับสัตว์น้ำนานาชนิดไม่ว่าจะเป็นพวกหอย กุ้ง ปู และปลา วงจรชีวิตของสัตว์น้ำเหล่านี้จะมีความสำคัญกับป่าชายเลนอย่างมาก ทั้งในด้านเป็นที่อยู่อาศัย แหล่งเพาะพันธุ์การเจริญเติบโต และสอดคล้องกับ ทฤษฎีนิเวศวิทยา ระบุว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ย่อมเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น ๆ

ทั้งสิ้น นั่นคือ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นวัตถุธาตุเล็ก ๆ มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต หรือใหญ่โตเพียงใด ย่อมจะต้องมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ

สภาพในปัจจุบันพันธุ์ไม้มีการเติบโตอย่างเต็มที่และจำนวนปริมาณสัตว์น้ำที่เพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะปลาคูกทะเล การจัดการทรัพยากรในปัจจุบัน มีการจัดตั้งชมรมนำเที่ยวพื้นบ้าน สลักคอกเพื่อใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรรวมทั้งการวางแผนและกำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ป่าชายเลนนอกจากมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ในด้านการประมง การป่าไม้ และการดำรงชีพของประชาชนที่อาศัยตามชายฝั่งทะเลซึ่งยังชีพอยู่ได้ด้วยการทำประมงชายฝั่งขนาดเล็ก และใช้ป่าชายเลนเป็นแหล่งเอื้ออำนวย ปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น หลักไม้สำหรับอุปกรณ์จับปลา เปลือกไม้ชายเลนสำหรับขี้นมและแหให้คงทน เครื่องมือจับปูจากไม้ป่าชายเลน น้ำผึ้งจากรังผึ้งในป่าชายเลน รวมทั้งการใช้ไม้ในการปลูกสร้างบ้านเรือนและสะพานทางเดินต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ระบุว่า สิ่งเหล่านี้จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถฟื้นฟูสภาพได้(Renewable Resources) และถ้าหากมีการอนุรักษ์ที่เหมาะสมก็จะเกิดการทดแทนขึ้นมาใหม่ และสามารถบำรุงรักษาสภาพให้คงอยู่เพื่ออำนวยประโยชน์ต่อไปไม่สิ้นสุดและสอดคล้องกับ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ระบุว่า การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง โดยเริ่มตั้งแต่ การรับรู้ถึงสภาพปัญหา การร่วมคิด ร่วมวางแผนเสนอแนวทางการแก้ปัญหา ร่วมปฏิบัติการแก้ปัญหของชุมชน ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมติดตามประเมินผล ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ ธนู แบนเนียร จากวิทยานิพนธ์เรื่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านย่าหมี ตำบลเกาะยาวใหญ่ อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา (2550:136) กล่าวว่า ชุมชนมีการปรับตัวและการพัฒนาการต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ชุมชนจึงต้องมีส่วนร่วมในการแก้ไขกับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงหรือปัญหาที่เกิดขึ้น ตามที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

1.2) ลักษณะของทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอกในอดีต รอบนอกที่น้ำท่วมถึงเป็นป่าชายเลนดั้งเดิมโดยที่ไม่ได้มีการบุกรุกหรือทำลาย ปัจจุบันเป็นป่าชายเลนที่ผสมผสานกันระหว่างพันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและในส่วนของป่าชายเลนที่เกิดขึ้นจากการปลูกซ่อมแซมในส่วนที่เสื่อมโทรม

ลักษณะป่าชายเลนบ้านสลักคอก แบ่งตามสภาพพื้นที่และอิทธิพลที่ได้รับจากน้ำขึ้นน้ำลงได้เป็น 3 เขตได้แก่

1) เขตน้ำขึ้นน้ำลง ป่าที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเล มีพันธุ์ไม้โกงกาง เป็นไม้ที่อยู่บริเวณน้ำเค็มท่วมถึง

2) เขตน้ำขึ้นถึงบางเวลา (เฉพาะช่วงน้ำขึ้นสูงสุด) ดินเป็นดินแข็ง พบไม้ขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้อแข็ง เช่น ตะบูน เป็นต้น

3) เขตที่ดอนในป่าชายเลน น้ำท่วมไม่ถึงตลอดทั้งปี บริเวณนี้เป็นดินทราย และเลนปนทราย พบพันธุ์ไม้ทั่วไป ทั้งพันธุ์ไม้ป่าชายเลน และพันธุ์ไม้บกอื่นๆ เช่น เสม็ด เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลน ระบุว่า กลุ่มของสังคมพืชที่ขึ้นอยู่บริเวณปากอ่าว ชายฝั่งทะเลบริเวณเขตร้อนซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยพันธุ์ไม้สกุลโกงกางเป็นไม้สำคัญ และมีไม้ตระกูลอื่นปะปนอยู่บ้าง ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับงานเขียนของ **สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน** เรื่อง การจัดการป่าชายเลนภาคตะวันออกเพื่อประโยชน์อย่างยั่งยืน(2553) ระบุว่า ป่าชายเลน หมายถึง กลุ่มสังคมพืชซึ่งขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทะเลในเขตนํ้าทะเลลดต่ำสุดและนํ้าทะเลขึ้นสูงสุด พบได้ในบริเวณชายฝั่งทะเล ปากแม่น้ำ อ่าว ทะเลสาบ และเกาะที่ได้รับอิทธิพลจากน้ำเค็มในมหาสมุทรและน้ำจืดจากแผ่นดิน รวมทั้งได้รับอิทธิพลจากน้ำขึ้นน้ำลงทำให้พืชที่ขึ้นในป่าชายเลนมีลักษณะทางสรีรวิทยาและการปรับตัวทางโครงสร้างที่คล้ายคลึงกันเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมนี้ได้ พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่ประกอบด้วยไม้สกุลโกงกางเป็นสำคัญ และมีไม้สกุลอื่นปะปน

ทรัพยากรไม้ของป่าชายเลนบ้านสลักคอกยังอุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วยพันธุ์ไม้โกงกางใบใหญ่ใบเล็กเป็นส่วนมากแต่ก็มีพันธุ์ไม้ชนิดอื่นด้วย เช่น ตะบูน เป็นต้น การกระจายของพื้นที่ป่าชายเลนส่วนมากจะขึ้นอยู่บริเวณปากอ่าวสลักคอก พื้นที่ปากอ่าวสลักคอกได้รับอิทธิพลจากคลื่นและกระแสน้ำเกิดเป็นสันทรายกลางปากอ่าวสลักคอก ร่องน้ำเป็นดินเลน ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ **วรรณธิดา พันธุ์พงษ์** จากวิทยานิพนธ์เรื่อง การปรับปรุงการจัดการทรัพยากรจัดการป่าชายเลนของคณะกรรมการชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบางปู อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ(2553:33) กล่าวว่า คลื่นและกระแสน้ำเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้มีการตกตะกอนบริเวณชายฝั่ง หรือเกิดสันทรายหรือหาดทรายตามบริเวณปากอ่าวหรือพื้นที่เหล่านี้จะมีพันธุ์ไม้ป่าชายเลนขึ้นอยู่ในที่สุด

ป่าชายเลนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย วางไข่ หาอาหาร และเจริญเติบโตของสัตว์น้ำวัยอ่อนหลายชนิด โดยเฉพาะสัตว์น้ำเศรษฐกิจ เช่น กุ้ง ปูทะเล หอยนางรม ปลากระบอก ปลากระรัง นอกจากนี้ยังเป็นต้นกำเนิดของห่วงโซ่อาหารของท้องทะเล เป็นแหล่งผลิตอาหาร โดยการย่อยสลายซากพืชเป็นอินทรีย์สารที่มากถึง 1 ตันของน้ำหนักแห้งต่อขนาดพื้นที่ 1 ไร่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศอื่นอย่างใกล้ชิดทั้งปะการังและหญ้าทะเล

ป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศที่ค่อนข้างจะมีลักษณะเป็นเอกภาพ เนื่องจากป่าประเภทนี้ขึ้นอยู่เฉพาะในเขตร้อน และอยู่ตามชายฝั่งทะเลระหว่างบริเวณที่น้ำทะเลขึ้นสูงสุดและลดต่ำสุด

องค์ประกอบและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศป่าชายเลนประกอบด้วยส่วนที่เป็นโครงสร้างของระบบนิเวศและส่วนที่เป็นหน้าที่หรือกิจกรรมของระบบนิเวศ

ความสำคัญและประโยชน์ของป่าชายเลน คือ (100 ปี กรมป่าไม้, 2539)

3.1 ความสำคัญด้านป่าไม้ ผลผลิตที่ได้จากป่าชายเลนซึ่งช่วยเพิ่มเศรษฐกิจของประเทศได้มากคือ การนำไม้จากป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ กันหลายรูปแบบที่นิยมกันมากอย่างกว้างขวางก็คือการเผาถ่าน โดยเฉพาะการนำไม้โกงกางมาทำเป็นถ่าน นำไปใช้เป็นเสาเข็ม ไม้ค้ำยัน สร้างบ้านเรือน เฟอร์นิเจอร์และไม้จากป่าชายเลนยังนำมาใช้ประโยชน์ทางอุตสาหกรรมเกี่ยวกับการกลั่นไม้หรือสกัดเอาสารเคมีที่เป็นประโยชน์โดยเฉพาะผลผลิตด้านแทนนิน เมทิลแอลกอฮอล์ กรดน้ำส้ม และน้ำมันดิบ

3.2 ความสำคัญทางด้านประมง ป่าชายเลนมีบทบาทสำคัญในการรักษากำลังผลิตของประมงชายฝั่ง และนอกฝั่งให้มีศักยภาพสม่ำเสมอโดยตรง โดยป่าชายเลนเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญสำหรับสัตว์น้ำนานาชนิดไม่ว่าจะเป็นพวกหอย กุ้ง ปู และปลา วงจรชีวิตของสัตว์น้ำเหล่านี้จะมีความสำคัญกับป่าชายเลนอย่างมาก ทั้งในด้านเป็นที่อยู่อาศัย แหล่งเพาะพันธุ์การเจริญเติบโต ป่าชายเลนสามารถผลิตอาหารและแร่ธาตุหลายชนิด โดยได้จากการร่วงหล่นและสลายตัวของเศษไม้ใบไม้ ซากพืชเหล่านี้จะย่อยสลายกลายเป็นอาหารปฐมภูมิในระบบนิเวศป่าชายเลน ทำให้ป่าชายเลนเป็นแหล่งยังชีพของประชากรที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเลซึ่งอาศัยรายได้จากการทำประมงขนาดเล็กและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง

3.3 ความสำคัญในการรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อม ป่าชายเลนมีบทบาทสำคัญในการป้องกันพื้นที่ชายฝั่งทะเลจากคลื่นลมแรง โดยจะช่วยลดความรุนแรงของลมพายุลงจนไม่ทำให้เกิดอันตรายต่อระบบนิเวศ ช่วยป้องกันการกัดเซาะดินที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเลไม่ให้เกิดการพังทลาย เป็นแหล่งดักตะกอนสารปฏิจุลและสารมลพิษต่าง ๆ จากบนบกไม่ให้ลงสู่ทะเล โดยรากของต้นไม้ในป่าชายเลนที่งอกออกมาเหนือพื้นดิน ทำหน้าที่ตะกอนธรรมชาติคอยกั้นกรองสิ่งของต่าง ๆ ที่มากับกระแสน้ำ

ป่าชายเลนนอกจากมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในด้านการประมง การป่าไม้ และการดำรงชีพของประชาชนที่อาศัยตามชายฝั่งทะเลซึ่งยังชีพอยู่ได้ด้วยการทำประมงชายฝั่งขนาดเล็ก และใช้ป่าชายเลนเป็นแหล่งเอื้ออำนวย ปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น หลักไม้สำหรับอุปกรณ์จับปลา เปลือกไม้ชายเลนสำหรับย้อมวนและแหให้คงทน เครื่องมือจับปูจากไม้ป่าชายเลน น้ำผึ้งจากรังผึ้งในป่าชายเลน รวมทั้งการใช้ไม้ในการปลูกสร้างบ้านเรือนและสะพานทางเดินต่าง ๆ

2. ปัญหา ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอก

2.1) ปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของบ้านสลักคอกพบปัญหา 5 ประเด็นใหญ่ ได้แก่

- 1) ปัญหาขยะ จากการพัฒนาการท่องเที่ยวบนเกาะช้างใช้ระบบเศรษฐกิจแข่งขันเสรี
- 2) น้ำเสีย จากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกาะช้างและระบบทุนนิยมเสรี
- 3) ปัญหาระบบนิเวศป่าชายเลนเปลี่ยนแปลง ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้นั้นลดน้อยลงไม่เพียงพอแก่การยังชีพ
- 4) ปัญหาการตัดไม้ป่าชายเลน เพื่อใช้ในครัวเรือน
- 5) ปัญหาการบุกรุกพื้นที่จากการพัฒนาการท่องเที่ยวและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

2.2) ปัจจัยที่สาเหตุของปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของบ้านสลักคอก พบว่า

- 1) ปัญหาขยะ ผลจากการประกาศนโยบายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกาะช้างและพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้เกิดการลงทุนก่อสร้าง โรงแรม รีสอร์ท ร้านค้าและบริการต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีปริมาณขยะเพิ่มขึ้น
- 2) ปัญหาน้ำเสีย ผลจากนโยบายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกาะช้างและระบบทุนนิยมเสรีที่มีนายทุนเข้ามาลงเป็นจำนวนมาก
- 3) ปัญหาระบบนิเวศป่าชายเลนเปลี่ยนแปลง เนื่องจากฟาร์มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำมีการจัดการคุณภาพน้ำไม่ดีพอ สารเคมีจากชาวบ้าน ทำให้เกิดน้ำเสียในป่าชายเลน และทำให้จำนวนปริมาณหิ่งห้อยและสัตว์น้ำลดลงอย่างมาก
- 4) ปัญหาการตัดไม้ป่าชายเลน ในอดีตชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงกับป่าชายเลนก็มีการตัดไม้ไปเผาถ่านเพื่อใช้ในครัวเรือน ทำให้ไม้ในป่าชายเลนโตไม่สม่ำเสมอ เนื่องจากไม่มีเตาแก๊สเหมือนปัจจุบัน
- 5) ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ ผลจากนโยบายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเกาะช้างและพื้นที่ใกล้เคียงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ระดับนานาชาติ ทำให้มีการบุกรุกที่สาธารณะการเข้ามาของทุนนิยมเสรีในเกาะช้าง ซึ่งคนในพื้นที่ไม่ได้ใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นอย่างเต็มที่

หมู่เกาะช้าง จังหวัดตราด เข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในปี 2544 จากนโยบายรัฐบาลที่ต้องการการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย ด้วยแนวคิดที่ว่าหากมี

ยุทธศาสตร์และแนวทางที่ชัดเจนจะช่วยเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจของประเทศ ไทยโดยจัดทำ กรอบการพัฒนาเกาะช้างและพื้นที่ใกล้เคียงจังหวัดตราดขึ้นและในวันที่ 24 กันยายน 2547 คณะรัฐมนตรี ได้ให้ความเห็นชอบและได้ประกาศเป็นพื้นที่พิเศษกำหนดแนวเขต พื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อกำกับการบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่าง ยั่งยืนโดยกำหนดให้หมู่เกาะช้างและพื้นที่เชื่อมโยงเป็นพื้นที่พิเศษแห่งแรกของประเทศไทย(ทยา ยันตะบุญย์, 2549 : 29)

การพัฒนาพื้นที่เกาะช้างเริ่มต้นอย่างเห็น ได้ชัดเจนในช่วงหลายปีที่ผ่านมา และเป็นไปอย่างรวดเร็วทั้งในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในช่วงแรกนั้นมุ่งเน้นไปในพื้นที่ท่องเที่ยวของตำบลเกาะช้าง เนื่องจากมีแหล่ง ท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักและนิยมของนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ปัจจุบันการพัฒนาพื้นที่เพื่อการ ท่องเที่ยวยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องไปจนถึงพื้นที่ทางด้านใต้ของเกาะช้าง ปัญหาของการพัฒนา ในช่วงที่ผ่านมาคือ การบุกรุกพื้นที่สาธารณะโดยเฉพาะการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลน อันเป็นแหล่ง ผลิตอาหารเบื้องต้นที่สำคัญของสัตว์น้ำ ปัญหาดังกล่าวไม่ได้ส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ใน ป่าชายเลนเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบกับการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชนในท้องถิ่นอีกด้วย ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนที่มากเกินไปจะระดับความสามารถที่ธรรมชาติจะ สร้างทดแทนได้ก่อให้เกิดการลดลงและการเสื่อมโทรมลงของพื้นที่ป่าชายเลนอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่วน ใหญ่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของ อภิสิทธิ์ เอี่ยมหนอ(อ้างในศิ ริวรรณ ศิริบุญ,2545) ที่ระบุว่าสาเหตุของความสูญเสียและความเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าชายเลน เกิดจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน สิ่งปกคลุมดิน และทรัพยากรธรรมชาติเกิดขึ้นได้เองตาม ธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์ที่ช่วยเร่งให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้บ่อยและรวดเร็ว มากขึ้น เมื่อป่าชายเลนมีปริมาณจำกัดเมื่อนำมาใช้จะเสื่อมลงและหมดไปอย่างรวดเร็ว การเสื่อมตาม ธรรมชาติจะมีการชดเชยหมุนเวียนอย่างช้าๆ ตามระบบของมันในระยะเวลาค่อนข้างคงที่ ซึ่ง สอดคล้องกับ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ระบุว่า กิจกรรม (Activities) คือ การ กระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ในสถานการณ์ที่กำหนดเพื่อมุ่งประสงค์รางวัล การกระทำระหว่างกัน (Interaction) เป็นกระบวนการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในหนึ่งหน่วยกิจกรรมเพื่อต้องการรางวัลและ หลีกเลี่ยงการลงโทษจากบุคคลอื่น ความรู้สึก (Sentiments) เป็นสภาพจิตภายในตัวบุคคลใน กิจกรรมและการกระทำระหว่างกันเช่น ความรู้สึกชอบไม่ชอบเป็นต้น และสอดคล้องกับ ทฤษฎี ภาวะทันสมัย (Modernization Theory) จุดเน้นของทฤษฎีภาวะทันสมัย สรุปได้ดังนี้ คือ

3.1 เน้นการสร้างความเร็วเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยอาศัยอุตสาหกรรมเป็นตัวนำในการพัฒนา เช่น เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า และอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกเป็นต้น

3.2 เน้นบทบาทของรัฐในการวางแผนจากส่วนกลาง (Top-Down Planning) ทั้งนี้เพื่อให้มีการตัดสินใจจากผู้มีอำนาจ หรือผู้บริหารอย่างรวดเร็ว และการพัฒนาเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลหรือผู้นำประเทศ

3.3 เน้นพัฒนาสังคมเมือง (Urbanization) โดยสร้างสังคมเมืองให้ทันสมัย อาทิ เน้นโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) เพื่อสนับสนุนการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม โดยคาดหวังว่า ถ้าพัฒนาสังคมเมืองให้เจริญก้าวหน้าแล้ว ผลของการพัฒนาจะแพร่กระจาย (Trickle-down) ไปสู่สังคมชนบทอย่างทั่วถึง

3.4 เน้นการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย ทั้งนี้เพราะทฤษฎีนี้เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังนั้นจึงต้องใช้เครื่องจักรกลที่ทันสมัยมาช่วยในการผลิต ผลที่ตามมาคือ การเป็นหนี้สินประเทศที่พัฒนาแล้ว เพราะประเทศที่ด้อยพัฒนามักไม่สามารถวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมาใช้ได้เอง นอกจากนั้นยังทำให้เกิดปัญหาการว่างงานในสังคมตามมาอีกด้วย

3.5 เน้นการใช้ทุนเข้มข้นจากภายนอกประเทศ คือ ประเทศที่เน้นพัฒนาอุตสาหกรรมถ้าเป็นประเทศที่ร่ำรวยก็จะไม่เกิดผลกระทบมากนัก แต่สำหรับประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศกำลังพัฒนาซึ่งยากจน เมื่อเน้นพัฒนาอุตสาหกรรมและเร่งการเติบโตทางเศรษฐกิจ จึงต้องก่อหนี้สาธารณะหรือกู้ยืมเงินทุนจากต่างประเทศ

3.6 ขอมรับการช่วยเหลือจากต่างประเทศ ทั้งในรูปแบบให้เปล่า การลงทุน การมีเงื่อนไขผูกพัน การช่วยเหลือทางวิชาการ ซึ่งบางครั้งทำให้ประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายต้องพึ่งพาหรือกลายเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจกับประเทศที่พัฒนาแล้วโดยไม่เจตนา

3.7 การวัดผลการพัฒนาตามทฤษฎีภาวะทันสมัยนี้ จะยิ่ครายได้ประชาชาติ และรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรเป็นหลัก

อภิสิทธิ์ เอี่ยมหนอ(อ้างในศิริวรรณ ศิริบุญ,2545) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน สิ่งปกคลุมดิน และทรัพยากรธรรมชาติเกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์ที่ช่วยเร่งให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้บ่อยและรวดเร็วมากขึ้น ป่าชายเลนมีปริมาณจำกัดเมื่อนำมาใช้จะเสื่อมลงและหมดไปอย่างรวดเร็ว การเสื่อมตามธรรมชาติจะมีการชดเชยหมุนเวียนอย่างช้าๆ ตามระบบของมันในระยะเวลาค่อนข้างคงที่

ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนที่มากเกินไปเกินกว่าระดับความสามารถที่ธรรมชาติจะสร้างทดแทนได้ก่อให้เกิดการลดลงและการเสื่อมโทรมลงของพื้นที่ป่าชายเลนอย่างรวดเร็วในประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ หลายประการคือ

4.1 การเปลี่ยนแปลงสภาพป่าชายเลนอันเนื่องมาจากการเพิ่มของประชากร การพัฒนาและการนำความทันสมัยมาสู่ชุมชน เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าเพื่อเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชน โรงงานอุตสาหกรรม ท่าเรือ แพปลา และการตัดถนน

4.2 การเปลี่ยนแปลงสภาพป่าชายเลนเป็นที่เลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น นากุ้งและการเลี้ยงปลา โดยเฉพาะการตื่นตัวในการเลี้ยงกุ้งแบบพัฒนาในช่วงหลังปี พ.ศ.2522 ซึ่งมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้พบมากในจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม จันทบุรี สุราษฎร์ธานี เป็นต้น

4.3 การตัดไม้เกินกำลังผลิตของป่า ซึ่งพบในเกือบทุกจังหวัดที่มีป่าชายเลน การเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้ที่ดินและพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศป่าชายเลนโดยตรงและระบบนิเวศประเภทอื่นที่เกี่ยวข้องกับบริเวณชายฝั่ง การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้เกิดการลดลงของปริมาณสัตว์น้ำ การสูญเสียแนวป้องกันคลื่นลมและแนวป้องกันการพังทลายของพื้นที่ชายฝั่ง รวมทั้งการเพิ่มปริมาณของมลพิษต่าง ๆ และตะกอนที่ไหลลงสู่ชายฝั่งทะเลและแม่น้ำ ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของคนในประเทศโดยรวม

จากนโยบายรัฐบาลที่ต้องการการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหมู่เกาะช้างทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรในปริมาณที่ระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นตัวได้ และใช้เกินความสามารถในการผลิตทดแทน ในรูปแบบต่างๆ หลายประการคือ จากการเพิ่มของประชากร การพัฒนาและการนำความทันสมัยมาสู่ชุมชน การเปลี่ยนแปลงสภาพป่าชายเลนเป็นที่เลี้ยงสัตว์น้ำ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พรทิพย์ หาผล จากวิทยานิพนธ์เรื่อง ความสามารถของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน ศึกษาเฉพาะกรณี ชุมชนบ้านเป็ดรีดใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด (2544 : 146) ระบุว่า นโยบายของรัฐเป็นสาเหตุให้บุคคลภายนอกมีโอกาสดำเนินการแสวงหาผลประโยชน์ของชาวบ้าน ซึ่งนำมาสู่ปัญหาความขัดแย้ง ที่ชุมชนต้องเกิดการรวมตัวเพื่อแก้ไขปัญหา

ศุวิทย์ บุญช่วย (2544:11-12) ได้กล่าวถึง ปัญหาความขัดแย้ง โดยกล่าวว่าระบบการจัดการทรัพยากร โดยชุมชนในทุกพื้นที่ ล้วนแต่ตกอยู่ภายใต้แรงกดดันและเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งในกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ และความเสื่อมโทรมอันเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญหลายประการ ได้แก่ กระบวนการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรไปเป็นสินค้ารูปแบบต่าง ๆ (Com-modification of Natural Resources) เช่น การที่สัตว์น้ำถูกกอบโกยเพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ การลอบล่า การขกเลิก

และปฏิเษระบบ หรือแนวคิดลัทธิตามธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ผลต่อเนื่องจากชุมชนในท้องถิ่นลดทอนแรงจูงใจที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรในท้องถิ่น ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคม เช่น นโยบายพัฒนาประเทศ การเพิ่มประชากร กระบวนการใช้ทรัพยากรเชิงพาณิชย์ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี ซึ่งมักจะส่งผลให้ระบบและวิธีการจัดการทรัพยากรชุมชนต้องปรับเปลี่ยนหรือไม่ก็ต้องยกเลิกสูญหายไปเลย แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนที่เกิดผลกระทบจากความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร ไม่เสมอภาค เช่น การนำเครื่องมือในการทำประมงที่มีขนาดใหญ่กว่าเข้ามารุกล้ำ ก็ได้มีการแก้ไขความขัดแย้งอย่างมีวิธีการและยุติธรรมด้วย การกำกับดูแลจัดการทรัพยากรควบคุมการใช้ทรัพยากรด้วยชุมชน กระบวนการที่คนในชุมชนมีสิทธิและโอกาสในการจัดการทรัพยากรในชุมชนของตนเอง จึงได้เกิดแนวคิดในการรวมตัวของชาวบ้าน เกิดเป็นกลุ่มชุมชนองค์กรอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรอันเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการร่วมกัน

เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (2546:139) กล่าวถึง ปัญหาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยการใช้ประโยชน์นั้นมากขึ้นเรื่อย ๆ จนทรัพยากรอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมร่อยหรอและหมดไปในที่สุด เพื่อแก้ปัญหาที่ชุมชนและสังคมหลายพื้นที่ พยายามคิดหาวิธีการพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรประมงขึ้นมา ด้วยวิธีการจัดการระบบการจัดการโดยชุมชนประกอบด้วยหลักเกณฑ์ เช่น คุณสมบัติ การเป็นสมาชิกกลุ่มและผู้มีสิทธิในการใช้และครอบครองทรัพยากรรูปแบบและกระบวนการ ประชุมตกลงหาข้อยุติและหาความเห็นร่วมกัน ใช้หลักการสืบทอดหรือโอนถ่ายสิทธิ การกำหนดผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ วิธีการบังคับใช้กฎกติกาที่ตกลงร่วมกัน การควบคุมและลงโทษ การละเมิดกติกาซึ่งวิธีการแก้ปัญหาขัดแย้งและกรณีพิพาทที่เกิดขึ้น

2.3) แนวทางการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของบ้านสลักคอก

1) มีการจัดตั้งธนาคารขยะที่โรงเรียนวัดสลักคอกและวัดสลักเพชร ซึ่งทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ด้านการจัดการขยะ รู้จักแยกขยะทั้งขยะเปียกและแห้ง อีกทั้งมีธนาคารขยะที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

2) ด้านการจัดการมลภาวะ โดยใช้จุลินทรีย์บอดแก้ปัญหา น้ำเสียและดินโคลนช่วงน้ำลงมีกลิ่นเหม็นได้เป็นอย่างดี

3) แนวทางการแก้ไขสำหรับฟาร์มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำปัจจุบัน มีระบบการจัดการที่มีคุณภาพมากขึ้น และมีการเข้าร่วมประชุมประชาคมกับหมู่บ้านทุกเดือน และการใช้พลังงานไฟฟ้าจากโซลาเซลล์ และมีการลดปริมาณการใช้สารเคมี นอกจากนี้ทางชุมชนยังช่วยกันดูแลรักษาพื้นที่เสื่อมโทรมเพื่อปลูกป่าเสริม

4) มีการรณรงค์ป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าและส่งเสริมการปลูกป่าเพื่อลดภาวะโลกร้อน

5) ใช้เครื่องมือจับพิศัยเพื่อกำหนดแนวป่าที่ชัดเจนเพื่อป้องกันการบุกรุกและปลูกป่าเพื่อเป็นกันชน กันการบุกรุกทำนาถ้าง

6) ได้มีการจัดตั้งชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านเพื่อใช้บริหารจัดการทรัพยากรในชุมชน การจัดตั้งหน่วยในการดูแลป่าชายเลนของชุมชนบ้านสลักคอก เป็นการรวมตัวของประชาชนในพื้นที่ เพื่อกำหนดรูปแบบการจัดการ การอนุรักษ์ การดูแล และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน และทำให้เกิดความรักความสามัคคีของคนในชุมชนและทำให้มีระบบการดูแลทรัพยากรในท้องถิ่น เมื่อภาครัฐมีโครงการเข้ามาเกี่ยวข้องกับป่าชายเลน คณะกรรมการก็ต้องประชุมถึงกิจกรรมต่าง ๆ จะเป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนหรือไม่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการอย่างยั่งยืน กล่าวว่ กรอบแนวคิดการจัดการอย่างยั่งยืนคือการปรับปรุงกระบวนการทศน์สำหรับผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้บริหารประเทศ ต้องตระหนักว่ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุน การอนุรักษ์พื้นฟูทรัพยากร เท้ากับเพิ่มทุนทางธรรมชาติ และต้องให้ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการ การใช้ย่ำงประหยัดและรับภาระต้นทุนค่าใช้จ่าย การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ยังต้องยึดหลักบริหารการจัดการเชิงนิเวศเปลี่ยนรูปแบบ “การจัดการตามเขตปกครอง” เป็น “การจัดการภายใต้ระบบนิเวศ” เช่น ระบบลุ่มน้ำ เพื่อให้เกิดการบูรณาการ และมีการจัดการต้องหลากหลายตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

ประการที่แรก ทรัพยากรธรรมชาติชีวภาพ ใช้ย่ำงคุ้มค้ำและหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่

ประการที่สอง สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและมลภาวะเป็นพิษ ต้องเน้นการป้องกันมากกว่าแก้ไข

ประการสุดท้าย สิ่งแวดล้อมทางมนุษย์และสังคม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ต้องอนุรักษ์ให้คงอยู่สืบไป และสอดคล้องกับแนวคิด แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ กล่าวว่ เกษม จันทรแก้ว (2536:255) ให้ความหมายว่ “การจัดการ” หมายถึง ขบวนการจัดรูปแบบที่มีขนาดและทิศทาง การใช้ แก้ไข ปรับปรุง ซ่อมแซม บำบัด ทำลาย และควบคุมทรัพยากรในระบบ สิ่งแวดล้อมให้สามารถเอื้อประโยชน์ของมนุษย์อย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง เช่นเดียวกันกับแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2549:235-236) คือ เป็นการจัดการให้เกิดมากขึ้นใช้ได้มากที่สุดเสียแรงหรือลงทุนน้อยที่สุด ให้ทุกคนได้ใช้มากที่สุดโดยมีเป้าหมายหลักคือ ให้ทุกคนได้ใช้ทรัพยากรพร้อมกัน เปิดโอกาสให้คนส่วนใหญ่ได้เข้าไปใช้ทรัพยากร มีการจัดการเพื่อใช้ทรัพยากร มีกฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากร ที่กระจายกันได้อย่างดี สามารถใช้ได้ย่ำงยั่งยืนเมื่อหมดเปลืองไปมีโอกาสงอกเงยกลับขึ้นไปใหม่

ดังนั้นเพื่อเป็นการลดสภาพปัญหาดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีการดำเนินการที่เหมาะสมรัดกุมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยมีแนวคิดพื้นฐานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ วิชัย เทียนน้อย (2543 : 20-22) สรุปได้ดังนี้

1.การสร้างระเบียบกฎเกณฑ์

เป็นสิ่งที่สำคัญที่จะนำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะจากปัญหาและสาเหตุของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบันนี้ จะเห็นได้ว่า มีพื้นฐานมาจากการที่ผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติไม่เคารพในกฎเกณฑ์ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองมากที่สุด ซึ่งกฎระเบียบนี้ควรที่ผู้รับผิดชอบ จะต้องมีการสร้างปรับปรุงให้มีความเหมาะสมต่อสถานะภาพ และสถานการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติแต่ละประเภท รวมทั้งผู้ที่ทำหน้าที่กำกับดูแล การใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ ต้องปฏิบัติอย่างจริงจังและเข้มงวด

2.การใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพสูง

ในปัจจุบันวิทยาการของโลก ในสาขาต่าง ๆ ได้มีการพัฒนาก้าวหน้าไกลมากขึ้น ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงสมควรนำเครื่องมือหรือเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพสูงมาใช้เพื่อลดปัญหามลพิษ ที่เกิดขึ้นตามมา เช่น ในปัจจุบัน มีการพัฒนาเทคโนโลยี ในการที่จะนำเอาพลังงานแสงแดด มาใช้ทดแทนพลังงานจาก ฟอสซิล ได้ดีขึ้น ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้ต้นทุนจะสูงกว่า แต่เชื่อว่าการในอนาคตถ้ายังมีการพัฒนาที่ก้าวหน้าขึ้นในที่สุด ก็จะสามารถนำมาใช้ทดแทนได้อย่างสมบูรณ์

3.การสร้างระเบียบวินัย

ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าได้มีกลุ่มองค์กร ตลอดจนหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน ได้เริ่มให้ความสนใจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น นับเป็นโอกาสอันดีในการที่จะอาศัยกลุ่มผู้สนใจเหล่านี้เป็นผู้นำในการสร้างระเบียบวินัยให้เกิดขึ้นเป็นจุดเริ่มต้น โดยการจัดตั้งเป็นชมรม หรือสมาคม จะเป็นตัวช่วยเสริมสร้าง ความมีระเบียบวินัยในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในวงกว้าง

4.การให้ความรู้ให้การศึกษา

การจัดการศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ให้กับประชาชนในทุกระดับ ทุกกลุ่ม ทั้งในระบบและนอกระบบ ซึ่งการให้ความรู้ควรจะเน้นเกี่ยวกับ การทำให้เกิดทักษะความรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึกให้เกิดขึ้นเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกันไป ตลอดจนการเผยแพร่โดยอาศัยผ่านทางสื่อสารมวลชน ในทุกแขนงสาขา ก็จะเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นประชาชน ให้มีส่วนร่วมในการที่จะเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้บังเกิดผลที่ดีขึ้น ทั้งนี้ ทรัพยากรธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของโลก สมควรได้รับการดูแลรักษา ประเทศชาติ จะเจริญก้าวหน้าและมีความ

มั่นคงทางเศรษฐกิจจำเป็นต้องรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาด และเหมาะสม การที่มนุษย์ส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องการจัดการ จะก่อให้เกิดผลดีต่อการบำรุงรักษา ทรัพยากรธรรมชาติ

อย่างไรก็ตามแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจัดเป็นเรื่องที่สำคัญเร่งด่วนที่จะต้องดำเนินการเพราะในปัจจุบันจะเห็นว่าทุกประเทศไม่ว่าจะเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วหรือกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนาล้วนแต่ต้องเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรมปัญหาการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติด้วยทั้งสิ้น ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ ธนู แบนเนียร จากวิทยานิพนธ์เรื่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านย่าหมี ตำบลเกาะยาวใหญ่ อำเภอกะยง จังหวัดพังงา (2550:1) ระบุว่า การพัฒนาทรัพยากรชายฝั่งเพื่อเป็นแหล่งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของภาคเอกชน ด้วยแรงกระตุ้นจากภายนอกทำให้ชุมชนต้องลุกขึ้นมาจัดการทรัพยากรของตนเอง โดยใช้สิทธิชุมชนตามหลักรัฐธรรมนูญ เพื่อเตรียมชุมชนให้เท่าทันกับกระแสการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์

แนวทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้มีผู้ศึกษาและเสนอแนวคิดไว้ ดังนี้

ชำนาญ พัทธ์ (2540:78-79) ได้เสนอแนวทางแก้ไข ให้ชุมชนประยุกต์ใช้แนวคิดและรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน เช่น การส่งเสริมและผลักดันให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนด เป้าหมาย นโยบาย การวางแผนและการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการยอมรับ เชื่อในศักยภาพและความสามารถของชาวบ้าน สนับสนุนในการให้การเรียนรู้การใช้ประโยชน์สูงสุดจากความรู้และทักษะของชาวบ้าน ระบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โดยชุมชนไม่ได้เป็นการปฏิเสธบทบาทและอำนาจรัฐ แต่เป็นรูปแบบการร่วมมือกัน ประเด็นสำคัญคือ การใช้อำนาจร่วมกันในการวางแผนและการดำเนินการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ไม่ใช่รูปแบบการประชุมชาวบ้าน เพื่อมารับฟังแผนงานหรือนโยบายของรัฐ แต่รูปแบบการทำงานด้านทรัพยากรของชุมชนจำเป็นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานกระบวนการการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน แม้ว่าสภาพปัญหาความขัดแย้งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและประสบการณ์ของชุมชนจะเอื้อต่อการเผยแพร่ความคิดในการจัดการควบคุมดูแลทรัพยากรและสภาพแวดล้อมโดยชุมชน แต่ความเข้มแข็งของกลุ่มและองค์กรชาวบ้านและขยายฐานสนับสนุนในชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญ สิ่งเหล่านี้จะได้มาด้วยการเสริมสร้างศักยภาพในด้านความคิด การใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการจัดการและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยผ่านกระบวนการพูดคุย วิเคราะห์หาสาเหตุและค้นหาแนวทางแก้ปัญหา ตัดสินใจเลือกตลอดจนทบทวนหาข้อสรุปทั้งความสำเร็จ และความล้มเหลวอย่างสม่ำเสมอ

จักรมนต์ ผาสุกวนิช(2546:51-54) ศึกษาพบว่า การแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรในชุมชน การดำเนินการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ทั่วถึงได้นั้น กรณี

ถ้าพึงภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวจะไม่สามารถดูแลได้ จำเป็นที่ทุกภาคส่วนในสังคมควรมีบทบาทร่วมกัน ด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในเชิงบวกและทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of belonging) จะสามารถลดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นและนำไปสู่สำนึกรับผิดชอบร่วมกันในการทำหน้าที่ดูแลรักษา รวมทั้งแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ก็มีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจะครอบคลุมถึงภาคประชาชน และยังคงสอดคล้องกับ นโยบายและแผนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งระดับชาติและระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่นและยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2555-2559 (องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะช้างได้ ,2554:4) ที่ระบุว่า

1. หลักการและเหตุผล

พื้นที่ชายฝั่งทะเลของประเทศไทยอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและมีความสวยงาม เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว และยังเหมาะสมสำหรับกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ที่ผ่านมามีการใช้พื้นที่ชายฝั่งทะเลเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างต่อเนื่อง เช่น การทำการประมง อุตสาหกรรม เกษตรกรรม การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว และการพัฒนาชุมชน ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่บริเวณชายฝั่ง มีการทำลายแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ และแนวกันชนตามธรรมชาติ มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่มากขึ้นจนเกินขีดความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ทำให้ระบบนิเวศชายฝั่งทะเล ได้แก่ ป่าชายเลน ชายหาด แหล่งหญ้าทะเล แนวปะการัง และสัตว์ทะเล เสื่อมโทรมลง รวมทั้งการเกิดภัยพิบัติธรรมชาติ ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง ส่งผลกระทบต่อความสมดุลทางระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรสิ่งมีชีวิตทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งได้ส่งผลเสียและคุกคามต่อสภาพแวดล้อมและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนตามชายฝั่งทะเล

ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรที่เสื่อมโทรมให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม และประชาชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน จึงมีความสำคัญและจำเป็นต้องกำหนดกรอบแนวทางการดำเนินงาน หรือยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของประเทศ เพื่อใช้เป็นแผนหลักในการบริหารจัดการได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

2. ความเชื่อมโยงกับนโยบายและแผนระดับชาติ

เพื่อให้มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกับกรอบและทิศทางของการพัฒนาประเทศ ในกระบวนการจัดทำยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2555-2559 ได้นำนโยบายและแผนระดับชาติ ประกอบด้วย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี พุทธศักราช 2550 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ในมิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นโยบายรัฐบาลและแผนบริหารราชการแผ่นดิน นโยบายและ

แผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2540-2559 แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2555-2559 นโยบายกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งนโยบายและแผน มาตรการต่างๆ ของภาครัฐอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มาวิเคราะห์ประกอบกับปัจจัยสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงเพื่อกำหนดเป็นยุทธศาสตร์และมาตรการในการบริหารจัดการทรัพยากรทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งซึ่งจะนำไปสู่การบูรณาการในกระบวนการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. กรอบแนวคิดและหลักการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กำหนดเป็นกรอบทิศทางในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในระยะปานกลางคือ 5 ปี (พ.ศ.2555-2559) ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) โดยมุ่งเน้นที่การแก้ไขและบรรเทาสภาพปัญหาในพื้นที่ที่วิกฤติ ไปพร้อมกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งให้คืนสู่สมดุลของระบบนิเวศ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งการนำองค์ความรู้มาประกอบการตัดสินใจและดำเนินการ

4. วิสัยทัศน์

“ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ได้รับการจัดการเพื่อความสมบูรณ์และยั่งยืน”

5. ประเด็นยุทธศาสตร์

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 ค้ำครอง อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมการศึกษาวิจัย พัฒนาระบบฐานข้อมูล ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ และองค์ความรู้ เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

6. เป้าประสงค์

เป้าประสงค์ที่ 1 ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้รับการอนุรักษ์ ฟื้นฟูให้มีความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืน

เป้าประสงค์ที่ 1 ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งแบบบูรณาการ

เป้าประสงค์ที่ 3 มุ่งองค์ความรู้ที่ตอบสนองต่อการแก้ปัญหาการบริหารจัดการ
ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่
เปลี่ยนแปลง

7. กลยุทธ์ตามประเด็นยุทธศาสตร์

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 กลุ่มครอง อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

กลยุทธ์ที่ 1.1 ป้องกันการบุกรุกทำลายทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ไม่ให้เสื่อมโทรมลงมากกว่าสถานภาพในปัจจุบัน

กลยุทธ์ที่ 1.2 ฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น

กลยุทธ์ที่ 1.3 สร้างทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งใหม่เพื่อทดแทนที่สูญเสียไป

กลยุทธ์ที่ 1.4 ประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่ง

กลยุทธ์ที่ 1.5 ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างคุ้มค่า

กลยุทธ์ที่ 1.6 กำหนดมาตรการ กฎ ระเบียบ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืนรวมทั้งกำกับดูแลให้มีการปฏิบัติตามกฎหมาย และมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

กลยุทธ์ที่ 2.1 ส่งเสริมการจัดตั้งภาคีเครือข่ายการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

กลยุทธ์ที่ 2.2 สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพและยกระดับการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย

กลยุทธ์ที่ 2.3 สนับสนุนพัฒนาระบบโครงสร้างการทำงานเชิงบูรณาการของหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง

กลยุทธ์ที่ 2.4 สนับสนุนการจัดทำแผนชุมชนชายฝั่ง โดยมีคณะกรรมการทั้งในระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับชุมชนท้องถิ่น

ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมการศึกษาวิจัย พัฒนาระบบฐานข้อมูล ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์และองค์ความรู้ เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

กลยุทธ์ที่ 3.1 ส่งเสริมการศึกษาวิจัยเชิงลึกและต่อยอดการวิจัยพัฒนาเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

กลยุทธ์ที่ 3.2 สนับสนุนการพัฒนาระบบฐานข้อมูลทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่เป็นระบบและมีมาตรฐาน และเข้าถึงได้ง่าย

กลยุทธ์ที่ 3.3 สนับสนุนการพัฒนากระบวนการสารสนเทศภูมิศาสตร์ของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่สามารถนำมาใช้เพื่อการบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กลยุทธ์ที่ 3.4 ส่งเสริมให้มีการจัดการความรู้และองค์ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมทั้งสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างทั่วถึง

8. การแปลงแผนสู่การปฏิบัติ กลไก และการติดตามประเมินผล

การผลักดันให้ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จำเป็นต้องมีกลไกและกระบวนการในการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ ดังนี้

8.1 ผนวกสร้างความรู้และความเข้าใจในยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ให้กับหน่วยงานและองค์การภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ รวมทั้งสาธารณะชนทั่วไป เพื่อร่วมเป็นเจ้าภาพและมีส่วนร่วมดำเนินการในกระบวนการต่างๆ

8.2 เสริมสร้างศักยภาพให้แก่หน่วยงานและองค์การภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็นในการดำเนินงาน เพื่อยกระดับการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

8.3 สร้างระบบการกำกับ ติดตาม และประเมินผล การดำเนินงานตามกลยุทธ์และมาตรการ โดยกำหนดตัวชี้วัด เป้าหมาย ขั้นตอน ระยะเวลาดำเนินการ หน่วยงานรับผิดชอบ และรูปแบบการรายงานความก้าวหน้า ที่ชัดเจน

แผนยุทธศาสตร์ของจังหวัดตราด (ระดับจังหวัด)

แผนยุทธศาสตร์ของจังหวัดตราดและแนวทางการพัฒนา โดยจังหวัดตราดได้กำหนดวิสัยทัศน์ ดังนี้ “ ตราดเมืองสวรรค์แห่งตะวันออก ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ระดับนานาชาติ และความร่วมมือทางสังคมและเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างยั่งยืน ” ทั้งนี้โดยเป้าประสงค์หลักของจังหวัดเพื่่อมุ่งสร้างสรรค์ตราดให้เป็นเมืองที่น่าอยู่ สิ่งแวดล้อมดี ชุมชนเข้มแข็ง ครอบครัวอบอุ่นเคียงคู่กับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน พัฒนากลไกการส่งเสริมและแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรกรรมอย่างเป็นระบบเพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวตลอดปี เสริมสร้างมิตรภาพทางการค้าและการลงทุน ร่วมกับประเทศเพื่อนบ้าน

สำหรับประเด็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัด ได้แก่ สร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยตราดร่วมมือร่วมใจด้วยวิถีแห่งประชาธิปไตยปลูกจิตสำนึกกระตุ้นกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งนี้ยุทธศาสตร์ของจังหวัดตราดแบ่งเป็นสี่ประเด็นยุทธศาสตร์ได้แก่ ประเด็นยุทธศาสตร์แรก ได้แก่ การพัฒนาเมืองตราดให้น่าอยู่ มั่นคง เข้มแข็ง

ภายใต้การมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล(ตราดสวรรค์แห่งความมั่นคงและยั่งยืน : Paradise of Wealthy and Sustainable) โดยมียุทธศาสตร์ย่อยที่สามเป็นยุทธศาสตร์วิถีตราดวิถีแห่งความยั่งยืนประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับการรักษาและฟื้นฟูอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนปลูกจิตสำนึก กระตุ้นกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจนร่วมรักษาร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำนวนประเด็นยุทธศาสตร์ที่เหลือเป็นการส่งเสริมและการพัฒนาด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัด

(http://www.trat.go.th/45db/s_trat.pdf)

จะเห็นได้ว่าทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10-11 และแผนยุทธศาสตร์ของจังหวัดตราดมีความสอดคล้องกันในเรื่องส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ทั้งด้านการอนุรักษ์ การท่องเที่ยวและการพัฒนาฟื้นฟูทรัพยากรประมง ผลักดันยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติทางทะเล บรรเทาผลกระทบจากภัยธรรมชาติที่รุนแรงและการกัดเซาะชายฝั่ง โดยส่งเสริมการปลูกป่าชายเลน ฟื้นฟูแนวปะการัง อนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเลและสาหร่ายทะเล ส่งเสริมการจัดการพื้นที่ชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและการทำการประมงชายฝั่งอย่างยั่งยืน เช่นเดียวกับนโยบายและแผนส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2540-2559 ซึ่งได้ระบุถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทะเลทุกประเภทไว้อย่างชัดเจน ที่สำคัญจังหวัดตราดเป็นจังหวัดชายทะเลที่มีทรัพยากรชายฝั่งที่ได้รับความสนใจในลำดับต้น

บ้านสลักคอกได้มีการจัดตั้งชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอก เพื่อใช้บริหารจัดการทรัพยากรในชุมชน การจัดตั้งหน่วยในการดูแลป่าชายเลนของชุมชนบ้านสลักคอก เป็นการรวมตัวของประชาชนในพื้นที่ เพื่อกำหนดรูปแบบการจัดการ การอนุรักษ์ การดูแล และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน และทำให้เกิดความรักความสามัคคีของคนในชุมชนและทำให้มีระบบการดูแลทรัพยากรในท้องถิ่น เมื่อภาครัฐมีโครงการเข้ามาเกี่ยวข้องกับป่าชายเลน คณะกรรมการก็ต้องประชุมถึงกิจกรรมต่าง ๆ จะเป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนหรือไม่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตน จัดการและควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคมและได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจกำหนดชะตาชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง และได้นำเสนอแนวทางปฏิบัติเพื่อจะให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พรทิพย์ หาผล จากวิทยานิพนธ์เรื่อง ความสามารถของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน ศึกษาเฉพาะกรณี ชุมชนบ้านเป็ดโคกใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัด

ตราด(2544:145) ระบุว่า สมาชิกของชุมชนมีการเรียนรู้การทำงานในลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหา ไปสู่การเรียนรู้การทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อพัฒนาความเจริญของชุมชน การให้ความสำคัญกับการจัดตั้งกลุ่มองค์กรในการอนุรักษ์ป่าชายเลนที่ก่อให้เกิดพลังเป็นแรงผลักดันยึดหลักการเป็นชุมชน คือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากกว่าจะเป็นการสั่งการ

3.3 แนวทางการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอกได้อย่างยั่งยืน

3.3.1 แนวทางการอนุรักษ์

1) เน้นการปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนรุ่นหลังเห็นความสำคัญและร่วมมือกันจัดการป่าชายเลน

2) ปิดอ่าวในช่วงฤดูสัตว์น้ำวางไข่ ระยะเวลา 6 เดือน ตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน-เมษายนของทุกปี เพื่อเป็นการอนุรักษ์และการเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำ

3) มีการประชุมทุกวันที่ 15 ของเดือนในการแจ้งข่าวสารต่างๆ และการลงประชามติในเรื่องต่างๆของการประชุม

การเน้นการปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนรุ่นหลังเห็นความสำคัญและร่วมมือกันจัดการป่าชายเลนเพื่อให้มีความอุดมสมบูรณ์และเอื้อประโยชน์ต่อคนในชุมชนและสามารถสร้างรายได้เสริมจากการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่งสอดคล้องกับ ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ กล่าวว่าการสอนวิชาสิ่งแวดล้อมมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างทัศนคติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมก่อนจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติในทางที่จะทำให้สิ่งแวดล้อมมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตและเพื่อให้มนุษย์สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้โดยปกติสุข โดยปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์ ดังนั้นการสอนวิชาสิ่งแวดล้อมให้ได้ผลดีนั้นจะต้องเข้าใจในเรื่องของทัศนคติและการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือเจตคติไว้เป็นพื้นฐานที่สำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พิสิษฐ์ พงศาปรมัตต์ จากวิทยานิพนธ์เรื่อง รูปแบบการอนุรักษ์และการพัฒนาระบบนิเวศชายฝั่งทะเลโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนบ้านปลา หมู่ 8 บ้านหินดาต ตำบลคลองใหญ่ อำเภอแหลมงอบ จังหวัดตราด(2552:255) ระบุว่า ในการสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชน โดยให้ความรู้ ความเข้าใจแก่ชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรชายฝั่ง โดยรู้จักเก็บ รักษา และการใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและสูญเสียน้อยที่สุดเป็นการปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านรักและหวงแหนทรัพยากรชายฝั่งโดยไม่จับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่และตัวยังไม่เต็มวัย

เกษม จันทรแก้ว (2530:8) ให้คำจำกัดความ “การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้อย่างสมเหตุต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เพื่อจะเอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงสุดในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป ”

โดยที่การอนุรักษ์ เป็นคำที่มีความหมายเน้นหนักในการเก็บ รักษา สงวน ซ่อมแซมปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้ในการมีชีวิตอยู่ของมวลมนุษย์นั้นจำเป็นต้องคำนึงถึงการที่ต้องมีใช้ตลอดไป ไม่ใช่เป็นการใช้ในช่วงระยะเวลาสั้น รวมทั้งการใช้นั้นกระบวนการใช้ต้องไม่มีผลกระทบต่อทรัพยากรนั้นและทรัพยากรที่อยู่รอบๆด้วย โดยการใช้ต้องเป็นการใช้เพื่อผลยั่งยืน

หลักการอนุรักษ์วิทยา ได้มีข้อเสนอแนะไว้ 3 ประเด็น คือ

1. ต้องใช้อย่างฉลาด กล่าวคือ ในการที่จะใช้ทรัพยากรแต่ละอย่างนั้นต้องพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลได้ผลเสีย ความขาดแคลนหรือความหายากในอนาคต อีกทั้งพิจารณาทางหลักเศรษฐศาสตร์อย่างถี่ถ้วนด้วย

2. ประหยัด (เก็บ รักษา สงวน) ของที่หายาก หมายถึงว่า ทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายากควรอย่างยิ่งที่จะเก็บรักษาเอาไว้มิให้สูญไป บางครั้งถ้ามีของบางชนิดที่พอจะใช้ได้ ก็ต้องใช้อย่างประหยัด อย่าฟุ่มเฟือย

3. หาวิธีการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น (ซ่อมแซม ปรับปรุง) กล่าวคือ ทรัพยากรใดก็ตามที่มีสภาพเสื่อมโทรมต่อการสูญเสียเปล่าหรือจะหมดไป ถ้าดำเนินการไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ควรอย่างยิ่งที่จะได้หาทางปรับปรุงให้อยู่ในลักษณะที่ดีขึ้น

ในการที่จะบรรลุเป้าหมายตามหลักการของ การอนุรักษ์ ทั้ง 3 ประเด็น ควรที่จะดำเนินการเป็นขั้นตอน ดังนี้

1.การจัดการใช้ที่ไม่จำเป็นหรือมีแนวโน้มที่เกิดความสูญเสียเปล่านี้ เพราะการตัดปัญหาการใช้ทรัพยากรที่ไม่จำเป็นแล้ว เท่ากับเป็นการประหยัดทรัพยากรที่มีให้มิใช้ตลอดไป

2.ดูแลรักษาทรัพยากรที่หายากหรือมีน้อย ให้อยู่ในสถานะที่มากพอเสียก่อนจึงจะให้ได้ทรัพยากรนั้นๆ ได้ หรือถ้าทรัพยากรนั้นกำลังจะสูญพันธุ์หรือหมดไปจากโลกนี้จำเป็นที่จะต้องสงวนไว้อย่าให้สูญสลายไป

3.ผู้ใช้ทรัพยากรทั้งหลายควรตระหนักอยู่เสมอว่า ทรัพยากรแต่ละอย่างจะมีความสัมพันธ์ต่อกันยากที่จะแยกจากกันได้ ถ้ามีการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดต่อทรัพยากรอย่างหนึ่ง จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรอีกอย่างหนึ่งเป็นปัญหาลูกโซ่เสมอ ทั้งนี้ผลกระทบที่เกิดขึ้นอาจจะเป็นทางตรงและทางอ้อมก็ได้ ดังนั้นการใช้ทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่งต้องพิจารณาผลกระทบที่จะเกิดต่อทรัพยากรอื่นอย่างรอบคอบ เช่น การทำลายป่าทำให้เกิดอุทกภัย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าสูญพันธุ์ เป็นต้น

4. การเพิ่มผลผลิตของพื้นที่แต่ละแห่งควรจะต้องทำ โคนเฉพาะอย่างยิ่งปัจจุบันมีประชากรเกิดขึ้นอย่างมาก เพราะการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่จะทำให้เกิดดุลทางธรรมชาติในด้านอื่น มีอาหารเพียงพอต่อความต้องการของประชากร ปัญหาทางสังคมด้านอื่นๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น

5. ต้องพยายามอำนวยความสะดวกให้สถานะต่าง ๆ ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้มีพืชและสัตว์เจริญเติบโตได้ตลอดไป โดยที่สิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อการป้องกันภัยธรรมชาติทั้งทางด้านความแห้งแล้งและอุทกภัย รวมทั้งมลพิษสิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ

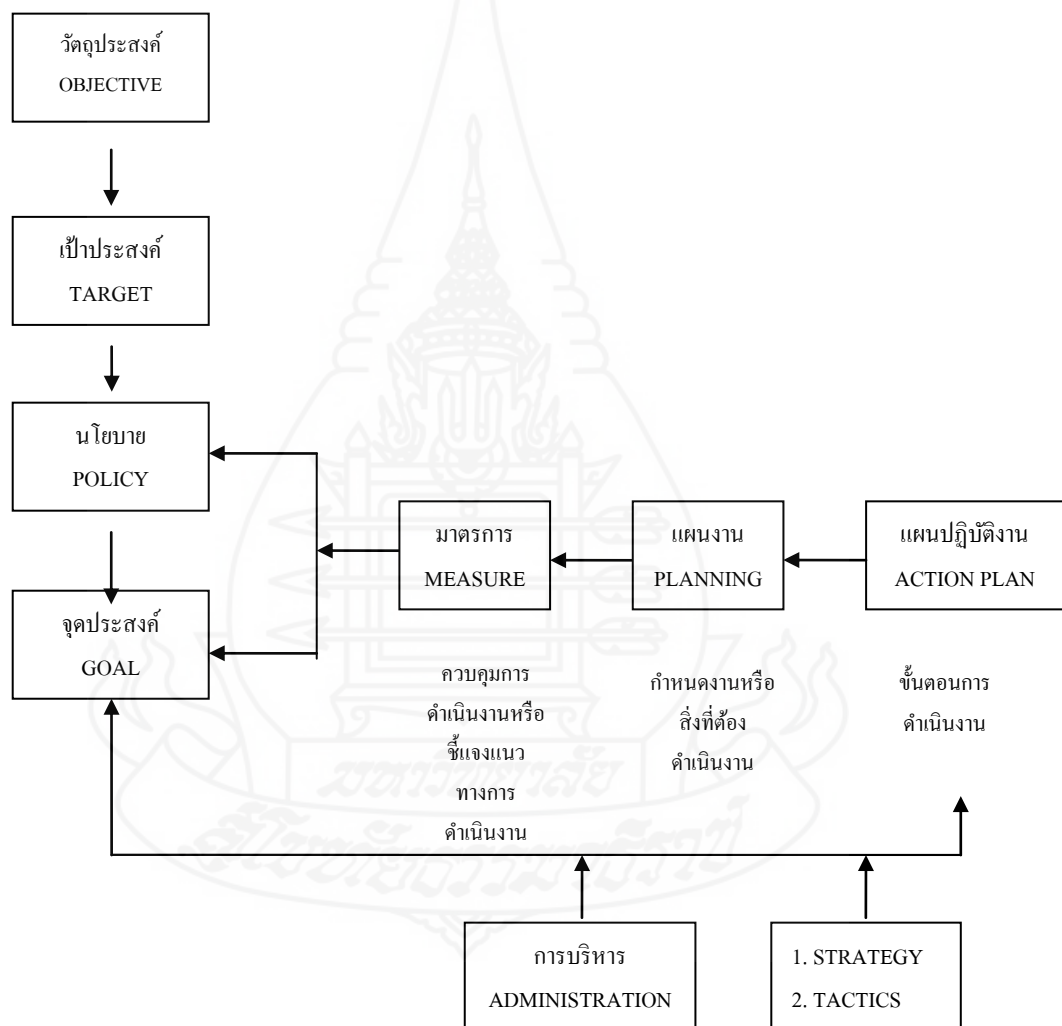
ซึ่งทั้ง 5 ประการข้างต้นนี้เป็นสิ่งที่ควรกระทำ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ให้ผลตามเจตนารมณ์ และต้องไม่ลืมว่า วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์คือ ต้องทำให้โลกนี้ดี (rich) และให้ผลผลิต (Productive) เหมือนกับเมื่อพบครั้งแรก อย่าพยายามให้โลกนี้มีสภาพทรุดโทรมหรือยากจนขาดแคลนทรัพยากร

รูปแบบการอนุรักษ์

การที่การอนุรักษ์มีความหมายรวมไปถึงการใช้ทรัพยากรทั้งหลายในโลกนี้อย่างมีเหตุผลและเป็นไปตามหลักอนุรักษ์วิทยา ทั้งนี้เพื่อจะทำให้สิ่งแวดล้อมอยู่ในลักษณะที่ดี มนุษย์ที่อยู่อาศัยจะมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณภาพที่ดีตลอดไป เพราะสิ่งแวดล้อมนั้นมีผลกระทบต่อสุขภาพและพละานามัยของมนุษย์ซึ่งเกษม จันทรแก้ว (2530:104) ได้อธิบายว่า หลักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นความคิดรวบยอดคล้ายๆ กับการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการพิจารณา “การจัดการสิ่งแวดล้อม (Environmental Management)” ก็คือ การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะทำอะไรก็ได้ แต่ต้องไม่ให้เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ” หรืออีกนัยหนึ่ง การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการกำหนดกิจกรรมที่จะทำซึ่งจะเป็นกิจกรรมใดก็ได้ และกิจกรรมเหล่านั้นต้องไม่ทำให้เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม เมื่อดำเนินการไปแล้วสิ่งแวดล้อมทั้งระบบนั้นๆ สามารถจะเอื้ออำนวยให้มวลมนุษย์พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมอย่างถาวรต่อไป โดยไม่ขัดสนหรือเป็นปัญหาแต่อย่างใด ดังที่ เกษม จันทรแก้ว(2530:297) ได้ให้ความหมายของ “การจัดการสิ่งแวดล้อม” ไว้ว่าหมายถึง ขบวนการดำเนินการอย่างมีระบบในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติสนองความต้องการของมนุษย์ โดยไม่มีผลกระทบต่อระบบสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อการมีใช้ในอนาคตลอดไป ซึ่ง ขบวนการดำเนินการอย่างมีระบบ คือ แผนการจัดการสิ่งแวดล้อม (Environmental Management Planning) หมายถึง ขบวนการกำหนดรูปแบบ ดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

รูปแบบการอนุรักษ์ จึงมีที่มาจากได้กล่าวมาแล้วข้างต้นและรูปแบบการอนุรักษ์จึงเป็นส่วนหนึ่งของแผนการจัดการสิ่งแวดล้อม ดังที่เกษม จันทรแก้ว (2530:315) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าเป็นรูปแบบการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อม (รูปแบบการอนุรักษ์จึงเป็นหนึ่งในรูปแบบการ

ดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อม) ต้องมีขนาด ทิศทาง และเวลา โดยรูปแบบนั้นต้องแสดงถึง ขนาดหรือ ปริมาณงานแต่ละอย่าง รวมไปถึงทรัพยากรที่จะใช้ เช่น คน เงิน พื้นที่ และเครื่องมือ ซึ่งต้องทำให้ เป็นรูปธรรม ส่วนทิศทาง นั่นคือ การกำหนดแนวทางดำเนินการว่าจะทำไปในทางใด ซึ่งอาจจะ เป็นไปในทำนองวิธีการดำเนินการก็ได้ และประการสุดท้ายคือเวลาซึ่งหมายถึงว่าเวลาที่ใช้ทั้ง โครงการหรือทั้งแผนงานหรือแต่ละงานนานเพียงใด ตั้งแต่เวลาใด เหล่านี้ เป็นต้น

ภาพที่ 2.7 แสดงรูปแบบการอนุรักษ์

ที่มา : เกษม จันทรแก้ว (2530)

รูปแบบการอนุรักษ์ ที่ยึดหลักการทางระบบนิเวศ ซึ่งระบบทั้งหลายจะต้องประกอบด้วยส่วนสำคัญสองส่วนคือ โครงสร้างและหน้าที่ และหลักการนี้จะสามารถอธิบายเกี่ยวกับโครงสร้างของแผนการจัดการหรือขบวนการกำหนดรูปแบบการอนุรักษ์และการทำงานตามรูปแบบโดยสังเขป ดังนี้

1. วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์เป็นองค์ประกอบแรกที่เกิดขึ้นในการกำหนดแผนงาน เปรียบเสมือนแผนงานที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

2. เป้าประสงค์

หมายถึง เป้าหมายที่บอกขนาดและทิศทางหรือแสดงรูปธรรมไว้อย่างเด่นชัด เช่น ต้องการให้มีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 10 ในเวลา 5 ปี เป็นต้น ทั้งนี้โดยเป้าประสงค์ก็เหมือนกับวัตถุประสงค์ที่อาจไม่มีในแผนการจัดการแต่จะไปรวมกับ “นโยบาย” ก็ได้

3. นโยบาย

เป็นส่วนที่สำคัญของแผนการจัดการซึ่งอาจจะรวมวัตถุประสงค์และเป้าประสงค์ไว้ด้วยก็ได้หรือเป็นส่วนที่ต่อจากเป้าประสงค์ก็ได้ โดยนโยบายหมายถึง หลักการหรือแผนงานหรือแนวทางดำเนินงานทางสิ่งแวดล้อมให้ถึงวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ นโยบายเปรียบเสมือนกรอบของงานในการทำงานหรือดำเนินงานว่ามีจุดหมายปลายทางที่ใด มีข้อสังเกตว่านโยบายอาจมีหลายๆนโยบายหรือหลายๆข้อก็ได้หรือมีนโยบายหลักและนโยบายรอง ก็ได้โดยนโยบายนั้นมีหน้าที่สำคัญที่ต้องระบุถ้อยคำให้แสดงลักษณะที่เป็นกรอบของงานอย่างชัดเจน ซึ่งนโยบายอาจมีหลายๆมาตรการก็ได้

4. มาตรการ หมายถึง แนวทางในการควบคุมการดำเนินงาน ตามนโยบายที่กำหนดไว้ การมีมาตรการจะช่วยทำให้นโยบายได้บรรลุจุดประสงค์ตามที่ต้องการในทางสิ่งแวดล้อม มาตรการเป็นองค์ประกอบของนโยบาย โดยมาตรการหนึ่ง ๆ จะต้องมีความหมายหนึ่งมากกว่าหนึ่งแผนงานได้ มิฉะนั้นแล้วมาตรการต่าง ๆ ก็จะทำให้ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เช่นเดียวกับนโยบาย

5. แผนงาน หมายถึง การกำหนดงานหรือสิ่งที่ต้องทำ แผนงานเป็นการกำหนดงานที่จะทำว่ามีอะไรบ้างในแต่ละมาตรการ อาจมีหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งแผนงานก็ได้ ซึ่งแผนงานหนึ่ง ๆ นั้นจำเป็นต้องมีหลายโครงการหรือหลายแผนปฏิบัติงานก็ได้

6. แผนปฏิบัติการ หมายถึง การกำหนดกิจกรรมของงานและขั้นตอนการดำเนินการ โดยระบุผู้รับผิดชอบ งบประมาณ เวลา และสถานที่ แผนปฏิบัติการต้องระบุกิจกรรมในแต่ละงานตลอดจนขั้นตอนของกิจกรรมนั้น ๆ พร้อมทั้งต้องมีผู้รับผิดชอบ งบประมาณ เวลาและสามารถ

กำหนดสถานที่ได้ด้วย แผนปฏิบัติการเป็นหัวใจของแผนปฏิบัติการทั้งหมดซึ่งจะทำให้นโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ตั้งจุดประสงค์ไว้ประสบความสำเร็จโดยแผนปฏิบัติการเป็นส่วนสุดท้ายของแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมซึ่งในแผนการจัดการนี้ก็คือ ขบวนการกำหนดรูปแบบการจัดการหรือการอนุรักษ์นั่นเอง นอกจากนี้แผนปฏิบัติการต้องมีการออกแบบ การปฏิบัติเป็นไปได้อย่างคล่องตัวของกิจกรรม โดยกำหนดขั้นตอนการทำงานซึ่งเมื่อถึงขั้นดำเนินการ ก็สามารถทำได้เลยเช่นกัน สุดท้ายอาจต้องเข้าไปสู่จุดที่ต้องการเสนอแนะให้ทำ Post-Audit ของการวิเคราะห์ระบบและการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเพื่อจะได้ข้อมูลใหม่ในการปรับปรุงแผนการจัดการใหม่ก็ได้

วิธีการอนุรักษ์

เต็มดวง รัตนทัศนีย์ (2534:100-101) ได้กล่าวถึง วิธีการอนุรักษ์ไว้ว่าจะใช้วิธีเดียวหรือหลายวิธีก็ได้ ดังนี้

- 1.การป้องกันรักษา โดยการรักษาในสภาพต่างๆ ของธรรมชาติให้คงเดิมทั้งด้านปริมาณและคุณภาพให้ยั่งยืนตลอดไป เช่น ทิวทัศน์ธรรมชาติ ทรัพยากรน้ำ ป่าไม้และดิน เป็นต้น
- 2.การบูรณะฟื้นฟู เป็นการซ่อมแซมบำรุงปฏิสังขรณ์ให้ฟื้นตัวขึ้นใหม่ เช่น ป่าไม้ถูกโค่นทำลายต้องฟื้นฟูปลูกป่าไม้ขึ้นใหม่ สัตว์มีจำนวนลดลงต้องเพาะพันธุ์เพิ่มขึ้น
- 3.การปรับปรุงให้ดีขึ้น คือ พยายามใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์มากที่สุด และปรับปรุงให้ดีกว่าสภาพธรรมชาติ เช่น การปรับปรุงคุณภาพทรัพยากรดินเพื่อให้ใช้ประโยชน์จากการทำนาปีละครั้งเป็นปีละสองครั้ง
- 4.การใช้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่ใช้แล้วสิ้นเปลืองหมดไปไม่อาจฟื้นฟูกลับมาได้อีก เช่น ทรัพยากรแร่ธาตุต้องมีวิธีการพัฒนาแร่ขึ้นมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดการสูญเสียให้น้อยที่สุด และต้องคำนึงถึงช่วงเวลาในการใช้ที่เหมาะสม ลำดับก่อนหลังในการใช้ทรัพยากรแต่ละประเภท
- 5.การนำมาใช้ใหม่ ทรัพยากรบางอย่างเมื่อใช้แล้วอาจจะนำกลับมาใช้ใหม่ได้อีก เช่น เศษเหล็กนำมาถลุงใหม่ เศษกระดาษ พลาสติก เป็นต้น
- 6.การนำเอาสิ่งอื่นมาใช้แทน คือ การคิดค้นหาสิ่งอื่นมาใช้แทนทรัพยากรที่หายากหรือกำลังจะหมดไป เช่น ใช้พลาสติกแทนภาชนะบรรจุน้ำ ซึ่งต้องใช้เหล็กชุบตึก ใช้ปูนซีเมนต์แทนไม้ในการก่อสร้างบ้าน ใช้พลาสติกหรือวัสดุสังเคราะห์แทนไม้ในการทำเครื่องเรือน
- 7.การประดิษฐ์สิ่งใหม่ขึ้นมาใช้แทน โดยอาศัยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่ ค้นหาสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ขึ้นมาใช้แทนทรัพยากรประเภทที่หายากหรือกำลังจะหมดไปเช่น น้ำมัน เป็นต้น

8.การสำรวจตรวจค้น ทรัพยากรบางอย่างอาจถูกปล่อยทิ้งไม่ได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ควรตรวจค้นหาทางนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น พลังงานแสงแดด หรือ กระแสน้ำในแม่น้ำลำคลอง เป็นต้น

แนวทางการอนุรักษ์

เต็มดวง รัตนทัศนีย์ (2534:98-100) กล่าวว่าในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นั้นมีแนวทางและหลักการ ดังนี้

1.การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด นานที่สุดและโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงห้ามใช้หรือเก็บรักษาไว้เฉย ๆ แต่จะต้องนำมาใช้ให้ถูกกาลเทศะ

2.ทรัพยากรธรรมชาติจำแนกอย่างกว้าง ๆ ออกเป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชพันธุ์ และกำลังงานมนุษย์กับทรัพยากรที่ไม่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น น้ำมัน และแร่ต่าง ๆ เป็นต้น

3.การอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องคำนึงถึงทรัพยากรอย่างอื่นในเวลาเดียวกันด้วย ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะทรัพยากรทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

4.ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้น จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น ๆ กล่าวโดยทั่วไป การอนุรักษ์ถือได้ว่าเป็นทางแห่งการดำเนินชีวิต เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอันมาก

5.ไม่มีโครงการอนุรักษ์ใดที่จะประสบความสำเร็จ นอกเสียจากผู้ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรนั้น ๆ และใช้อย่างฉลาดให้เกิดผลดีในทุก ๆ ด้านต่อสังคมมนุษย์และควรใช้ทรัพยากรให้อำนวยประโยชน์หลาย ๆ ด้านในเวลาเดียวกันด้วย

6.การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือชนบท ความมั่นคง สุขสมบูรณ์ของประเทศขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่น ๆ ของประเทศนั้น ๆ และยังสอดคล้องกับ ทฤษฎีทัศนคติ ที่กล่าวว่า

ทัศนคติหรือเจตคติ(Attitude) คือความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม

องค์ประกอบของทัศนคติจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะดังนี้

1.ส่วนที่เป็นความรู้สึกนึกคิด (Affective Components) เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นทันทีที่ได้พบเห็นสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นความรู้สึกชอบไม่ชอบ หรืออาจเรียกว่าความรู้สึกที่เป็นในทางบวกหรือทางลบ (Positive or Negative Feelings) ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

2.ส่วนที่เป็นวิจาร์ณญาณ (Cognitive Components) ทัศนคติในแนวนี้อาจเกิดจากการที่บุคคลได้ใช้กระบวนการพินิจพิเคราะห์ จะด้วยเหตุด้วยผลอย่างไรก็ตามภายในความคิดของเขาเองแล้วสรุปเอาว่าความคิดของเขาอย่างนั้นน่าจะเป็นที่ยอมรับจากคนอื่น ๆ

3.ส่วนที่เป็นพฤติกรรม (Behavioral Components) ทัศนคติในแนวนี้ออกมาในลักษณะของการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น คนที่ไม่ทิ้งเศษกระดาษหรือเศษอาหารลงบนพื้นถนน ก็ย่อมชี้ได้ว่าเพราะเขามีทัศนคติในลักษณะของความรู้สึกนึกคิด (Affective Components) หรือวิจาร์ณญาณ (Cognitive Components) ว่าการทิ้งเศษกระดาษหรือเศษอาหารลงบนพื้นถนนเป็นการไม่รับผิดชอบต่อสังคมที่เขาอยู่ทำให้เขาไม่ทิ้งสิ่งของลงบนถนน ทัศนคติที่สะท้อนออกมาทางพฤติกรรมอย่างนี้มักจะมีข้อบกพร่องที่ว่า คนบางคนนั้น “ทำอย่างหนึ่งแต่คิดอีกอย่างหนึ่ง” ได้เสมอ

องค์ประกอบที่ทำให้เกิดเจตคติ (The Function of Attitudes)

การที่คนเรามีเจตคติหรือทัศนคติอย่างนั้นจะต้องมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความคิดอย่างนั้นขึ้นมาได้ เดวิด ดันตัน (2534:218-219) กล่าวว่า ทัศนคติ หรือ เจตคติมีองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยให้เกิดทัศนคติหรือเจตคติอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 ประการ คือ

1.ปัจจัยในการปรับตัว (Adaptive Functions) คนที่เคยได้กลืนยาฆ่าแมลงแล้วมีอาการเวียนศีรษะ เมื่อเขาคนอื่นใช้ยาฆ่าแมลงหรือเมื่อเริ่มได้กลืนยาฆ่าแมลง ก็จะมีทัศนคติที่ไม่ชอบการใช้ยาฆ่าแมลงอย่างนั้นเลย หรือคนที่มาทำงานในกลุ่มผู้ที่มีความคิดในการอนุรักษ์สัตว์ป่า ครั้งแรกอาจยังไม่เห็นด้วยกับการอนุรักษ์สัตว์ป่า แต่เมื่อทำให้เขาสามารถอยู่ในกลุ่มคนดังกล่าวได้ ทัศนคติของเขาก็มีโอกาที่จะเห็นคล้อยตามกับการอนุรักษ์สัตว์ป่าไปในที่สุด

2.ปัจจัยในการใช้วิจาร์ณญาณ (Cognitive Functions) ปัจจัยในการเกิดทัศนคติในข้อนี้คือการส่งถ่าย (Transfer) ทัศนคติที่มีต่อสิ่งหนึ่งไปยังสิ่งอื่นๆ ที่จัดอยู่ในกลุ่มหรือลักษณะอย่างเดียวกับสิ่งอื่น ๆ เช่น คนที่เลี้ยงแมวไว้ในบ้าน เมื่อไปพบแมวอื่น ๆ ไม่ว่าที่ใดก็จะมีความรักใคร่เอ็นดูเช่นเดียวกับแมวของเขา

3.ปัจจัยที่เป็นความต้องการ (Need Gratification Functions) ทัศนคติที่เกิดขึ้นในลักษณะคล้าย ๆ กับเป็นความต้องการที่เป็นธรรมชาติทั่ว ๆ ไป เช่น ผู้ชายมักจะมีทัศนคติที่ดีต่อผู้หญิง ทัศนคติที่ดีต่ออาหารที่อร่อยและน่ารับประทาน เป็นต้น

4.ปัจจัยในการป้องกันตัว (Eco-Defence Function) คือ ทักษะที่เกิดจากอันตรายหรือประสบการณ์ในทางไม่ดี เมื่อไปพบหรืออยู่ในสถานการณ์เดิมอย่างนั้นอีก ทักษะก็ยังคงมีต่อสิ่งใหม่นั้นอีก เช่น คนที่เคยถูกแมลงต่อย เมื่อไปพบแมลงชนิดดังกล่าวในที่ใด ๆ อีกก็จะเกิดความกลัวว่าจะถูกต่อยอีก นั่นคือเขามีทักษะที่ไม่ดีต่อแมลงนั้น และ **ทฤษฎีการเปลี่ยนทัศนคติ**

เต็มดวง รัตนทัศนีย์ (2543:219-220) ระบุว่าทัศนคติของคนเรานั้นถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่แรกเกิด ตั้งแต่เมื่อประสาธน์เริ่มทำงานได้สมบูรณ์ ก็เริ่มมีการสร้างสมทัศนคติติดต่อกันเรื่อยมา ในช่วงชีวิตของคนหนึ่ง ๆ นั้น ทัศนคติจะถูกเปลี่ยนอยู่เสมอ ดังนั้นจึงมีผู้กล่าวว่า การศึกษาคือกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือสร้างทัศนคติอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น นั่นคือ ทัศนคติ เป็นสิ่งที่สามารถที่จะสร้างขึ้นมาได้ในลักษณะที่เราต้องการ แต่อย่างไรก็ตาม ในการเปลี่ยนทัศนคติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้นยังต้องการข้อมูลอีกมาก เช่น การจะสร้างทัศนคติให้คนรักต้นไม้ นั้น จะต้องสอนเกี่ยวกับเรื่องต้นไม้เล็กน้อยเพียงใด สอนเมื่อใดและนานเท่าใด เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ทัศนคติที่จะรักต้นไม้อย่างแท้จริงจนถึงขั้นนำไปปฏิบัติได้นั้นเกิดขึ้น

ทฤษฎีการเปลี่ยนทัศนคติมีอยู่หลายทฤษฎี ดังนี้

1.ทฤษฎีการวางเงื่อนไข (Operant Theories) ทฤษฎีของการเปลี่ยนทัศนคตินี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า ทัศนคติทำให้เกิดพฤติกรรมตามมา หรือสามารถทำให้เปลี่ยนได้โดยการจูงใจ (Reinforcement) หรือการอาศัยเงื่อนไขบางประการเป็นปัจจัยหลักในทฤษฎีนี้ โดยถือว่าทัศนคติของคนเราสามารถที่จะสังเกตได้จากพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมา วิธีการเปลี่ยนทัศนคติโดยทฤษฎีนี้ เช่น การขอให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นออกมาว่าต้นไม้มีประโยชน์ในการให้ความร่มรื่น ผู้สอนได้อธิบายถึงคุณค่าของป่าไม้ในด้านอื่นๆ ด้วย ซึ่งเป็นการเสริมหรือกระตุ้นให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อต้นไม้ในขณะที่ผู้เรียนเริ่มมีสภาพ (Condition) ที่จะรองรับข้อมูลได้แล้ว

นอกจากนี้ การเปลี่ยนทัศนคติโดย Reinforcement Theory ในอีกแง่หนึ่ง คือ การให้ทำรายงานหรือบรรยายในหัวข้อที่มีทัศนคติตรงข้ามกับทัศนคติของเขา เช่น ผู้ที่มีความเห็นสนับสนุนการสร้างโรงงานพลังงานปรมาณู แสดงความคิดเห็นหรือรายงานในลักษณะที่ต่อต้านการสร้างโรงงานดังกล่าว เป็นต้น

2.ทฤษฎีของความขัดแย้ง (Cognitive Dissonance Theory) กล่าวว่า เมื่อบุคคลที่มีความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ขัดแย้งกับความเชื่อในเรื่องเดียวกันนี้กับบุคคลอื่น ๆ ที่มีความเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เมื่อเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นก็จะทำให้บุคคลผู้นั้นเกิดความคิดรวบเรขึ้นมาในใจ ด้วยความไม่แน่ใจว่าทัศนคติของเขาที่มีอยู่นั้นจะถูกต้องหรือควรจะยังคงอยู่หรือไม่ อันอาจเป็นผลให้ทัศนคติของเขาต้องเปลี่ยนไปได้ เช่น ผู้ที่สูบบุหรี่จะกล่าวว่าการสูบบุหรี่ของเขาไม่ทำให้เขาได้รับอันตรายเกี่ยวกับสุขภาพใด ๆ และในขณะเดียวกันถ้าผู้สูบบุหรี่ไปพบแพทย์ที่เคยรักษาและแพทย์

กล่าวว่าการสูบบุหรี่เป็นอันตรายต่อปอด ย่อมทำให้เกิดความคิดที่จะรวนเรขึ้นมาในใจของผู้สูบบุหรี่ได้

อีกแง่หนึ่งของทฤษฎีนี้คือ เมื่อบุคคลคาดว่าการเข้ามาอยู่ในกรุงเทพมหานครจะทำให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี แต่เมื่อเข้ามาอยู่จริงๆ กลับหางานทำไม่ได้หรือได้รับความขัดสนด้วยประการต่าง ๆ ก็อาจทำให้ทัศนคติเดิมของเขาที่มีต่อการอยู่ในกรุงเทพมหานครเปลี่ยนไม่ได้

3. ทฤษฎีการยอมรับตนเอง (Self Perception Theory) ทฤษฎีนี้มีหลักอยู่ว่า บุคคลย่อมมีความเชื่อเกี่ยวกับตนเอง เช่น เกี่ยวกับการที่ผู้อื่นมองตน นั่นคือ บุคคลมักจะอิงความคิดของตนหรือการกระทำของตนว่าสิ่งใดถูกหรือผิดอยู่กับความคิดของคนอื่นๆ อยู่มาก เช่น ในการบรรยายของวิทยากรผู้หนึ่ง มีผู้กล่าวว่า การบรรยายของเขาในวันนี้เป็นการบรรยายที่ดีที่สุดเท่าที่เขาเคยมีประสบการณ์มา คำชมเชยอย่างนี้ย่อมทำให้วิทยากรผู้นั้นเกิดความภาคภูมิใจและมีความเพียรในการทำงานนั้นต่อไป ดังนั้นเป็นตัวอย่างของ “ทฤษฎีการยอมรับตนเอง” ที่ทำให้เห็นว่า วิทยากรผู้นั้นเกิดการเปลี่ยนทัศนคติขึ้นแล้วนั่นเอง

4. ทฤษฎีการสื่อความหมาย (Communication Theory) การสื่อความหมายที่มีประสิทธิภาพย่อมทำให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตามและกลายเป็นความเชื่อหรือทัศนคติใหม่เกิดขึ้นมาได้ เช่น นักการเมืองที่มีความสามารถในการพูด สามารถที่จะหยิบยกเอาเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นมาพูดให้ผู้ฟังคล้อยตามได้ แต่อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนทัศนคติโดยทฤษฎีนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้พูด วิธีการพูดที่สามารถแยกแยะหรือรวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างชัดเจนและขึ้นอยู่กับตัวผู้ฟังเองว่ามีความตั้งใจที่จะฟัง เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับเรื่องนั้น ๆ เพียงใด

5. ทฤษฎีการซึมซับของข้อมูล (Information Integration Theory) ทฤษฎีนี้เป็นการนำเอาความรู้หรือข้อมูลที่ได้รับใหม่เข้าไปผสมกลมกลืนกับความรู้เดิม ซึ่งอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติขึ้น เช่น ผู้ที่มีความคิดต่อต้านการใช้ยาฆ่าแมลงต่อเมื่อเกษตรกรที่ใช้ยาฆ่าแมลงบอกกับเขาว่าเป็นความจำเป็นที่ต้องใช้ ถ้าไม่มียาพวกนี้ใช้แล้วพืชผักของเขาจะเสียหายหมดในกรณีเช่นนี้ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการใช้ยาฆ่าแมลงอาจเปลี่ยนทัศนคติของตนหรือไม่เปลี่ยนก็ได้ การเปลี่ยนทัศนคติ ตามทฤษฎีนี้ย่อมขึ้นอยู่กับหลาย ๆ ปัจจัย เช่น ความรู้ใหม่ที่เขาได้รับนั้นมีมากพอหรือไม่หรือการที่จะเปลี่ยนทัศนคติต้องใช้เวลาหลังจากการได้รับข้อมูลอยู่บ้างเป็นต้นและ **กฎของนิเวศวิทยา** เด็มดวง รัตนทัศนีย์ (2534 : 214) อธิบายว่า Barry Communer นักสิ่งแวดล้อมชาวอเมริกา ได้เขียนกฎของนิเวศวิทยาไว้ในหนังสือ “The Closing Circle” ในปี ค.ศ. 1969 ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจของวิชาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันไว้ ดังนี้

1. ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ย่อมเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น ๆ ทั้งสิ้น นั่นคือ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นวัตถุธาตุเล็ก ๆ มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต หรือใหญ่โตเพียงใด ย่อมจะต้องมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับสิ่ง

อื่น ๆ เช่น ต้นไม้จะต้องอาศัยแร่ธาตุ น้ำ คาร์บอนไดออกไซด์ และพลังงานจากแสงแดด จึงจะทำให้ต้นไม้เจริญเติบโตหรือดำรงชีวิตอยู่ได้ น้ำที่ใช้เป็นตัวละลายแร่ธาตุเมื่อเข้าไปอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของพืชบางส่วนก็จะถูกคายออกทางใบ ที่เหลืออยู่ในพืชก็จะอยู่ในส่วนที่เป็นกิ่ง ลำต้น ใบ ดอกและผลของต้นไม้ นั่น ๆ

2. ทุกสิ่งทุกอย่างมิได้หายไปไหน ของทุกสิ่งทุกอย่างที่มีหรือเห็นอยู่บนโลกนี้มีได้สูญหายไปไหน เพียงแต่แปรสภาพจากสิ่งหนึ่งไปเป็นสิ่งหนึ่งเท่านั้น เช่น เมื่อนำเอากระดาษมาจุดไฟเผาไหม้ มิได้หมายความว่า กระดาษสูญหายไป แต่เป็นเพียงกระดาษกลายสภาพไปเป็นก๊าซและเถ้าถ่านไปเท่านั้น

3.3.2 แนวทางการพัฒนา

1) มุ่งเน้นพัฒนาคน ให้เยาวชนรุ่นหลังสืบทอดด้านการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

2) ดูแลรักษาทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนให้คงความอุดมสมบูรณ์

3) จัดการป่าชายเลนโดยใช้องค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนดูแลรักษาป่า

ชายเลน

4) จัดตั้งชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอกเพื่อใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน

5) บ้านเรือนริมคลองอ่าวสลักคอกควรห้ามทำการต่อเติมหรือขยายบ้านเรือนซึ่งเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยไม่บุกรุกเข้าไปในส่วนของป่าชายเลน

6) ช่วยกันดูแลรักษาและปลูกจิตสำนึกให้คนรุ่นหลังรักและหวงแหนทรัพยากรของชุมชน

บ้านสลักคอกมุ่งเน้นพัฒนาคนในท้องถิ่น ให้เยาวชนรุ่นหลังสืบทอดด้านการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยควบคู่กับการดูแลรักษาทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนให้คงความอุดมสมบูรณ์ใช้องค์ความรู้ในท้องถิ่นมาดูแลรักษาป่าชายเลนโดยเป็นหน้าที่ของคนในชุมชนในการดูแลรักษาซึ่งเป็นผู้ใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ตามสิทธิตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ในมาตราที่ 46 กล่าวว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน” ซึ่งสอดคล้องกับ **ทฤษฎีการพัฒนาสังคมของ ดร.เอนสมิงเงอร์** กล่าวว่า เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาว่าคือ การพัฒนาคน รองลงมาเป็นสถาบันหรือที่เข้าใจกันว่า “สิ่งแวดล้อมคน” ทฤษฎีนี้ให้ประโยชน์ 3 ประการ คือ

1.บอกเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาว่าคือ การพัฒนาคน รองลงมาเป็นสถาบัน หรือที่เข้าใจกันว่า “สิ่งแวดล้อมคน”

2.บอกกระบวนการพัฒนาเป็นขั้นเป็นตอน มีการจัดลำดับก่อนหลัง เช่น ต้องพัฒนาเศรษฐกิจก่อนแล้วจึงตามด้วยการพัฒนาอย่างอื่น

3.ให้สาเหตุของการพัฒนาสังคมใหม่ ๆ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาแบบผสมผสาน การปฏิรูปที่ดิน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พจนาน ทริพย์ประเสริฐ จากวิทยานิพนธ์เรื่อง การจัดการป่าชายเลนคลองท่าเลื่อน เรื่องเด่นที่ยากเล่าต่อ ตำบลตะกวด อำเภอเมือง จังหวัดตราด ระบุว่า การพัฒนา สามารถป้องกันปัญหาการบุกรุกการจัดการป่าชายเลนก่อให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจให้แก่คนในชุมชนทำให้ท้องถิ่นมีคุณภาพที่ดีขึ้น สร้างความสามัคคีและความร่วมมือ ร่วมใจของคนในชุมชนในท้องถิ่น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550:81-83) อธิบายว่า หลักการพัฒนา คือ แนวปฏิบัติที่จะต้องยึดถือในการดำเนินการพัฒนาสังคมให้ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ จากการพิจารณาจากเอกสารและผลงานการพัฒนาด้านต่าง ๆ พอจะสรุปหลักการที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงยึดถือเป็นแนวทางในการทำงานของพระองค์ ดังนี้

1.การช่วยตนเอง พึ่งตนเอง ทรงปลูกฝังหลักการนี้ให้อยู่ในความรู้สึกของคนที่พระองค์พัฒนา ไม่ว่าจะเป็นหมู่คนปกติหรือคนไม่ปกติ ตัวอย่างเช่น โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และการพัฒนาการศึกษาระดับอื่นก็ตาม

2.การเริ่มจากสภาพที่เขาเป็นอยู่ โดยที่ชาวบ้านหรือเด็กเคยมีชีวิตอยู่อย่างไร มีความรู้หรือฐานะอย่างไรให้เริ่มจากตรงนั้นแล้วจึงค่อย ๆ ปรับปรุงการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นให้สูงขึ้น พระองค์ทรงไม่นิยมให้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ไม่นำเอาเครื่องมือเครื่องใช้ในสมัยใหม่มาใช้ในชนบทอย่างทันทีทันใด ดังตัวอย่างที่ครูชนบทขออุปกรณ์การสอนพระองค์และพระองค์ไม่ทรงพระราชทานให้ตามที่ขอ

3.การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพราะเป็นสิ่งใกล้ตัว ชาวบ้านย่อมรู้จักดี จึงนำมาใช้ได้ทันทีไม่ต้องมีการศึกษาทำความเข้าใจใหม่ ไม่ต้องรอรอกายนอกซึ่งไม่รู้ว่าจะใช้เวลานานเท่าใด ตัวอย่างที่เลื่องในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่ให้สาวชาวบ้านที่นำไปอบรมเรื่องเด็กมาทำงานเสริมด้วยแม่บ้านมาเข้าเวรช่วยกันดูแลลูกแทน ช่างสร้างศูนย์ก็ใช้คนท้องถิ่น ผัก พันธุ์สัตว์ใช้ของในท้องถิ่น

4.การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น มีตัวอย่างดังกล่าวมาแล้วข้างต้น โครงการพัฒนาทุกโครงการต้องพยายามนำชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อเขาจะได้เรียนรู้และมีความรู้ความชำนาญเพิ่มขึ้น นั่นคือ การพัฒนา

5.วัฒนธรรมและผู้นำท้องถิ่น กล่าวคือ ทรงยึดความเป็นไทยไว้อย่างมั่นคง นำความเจริญจากภายนอกเข้าผสมผสานหรือเพิ่มเติม ทำให้ความเป็นไทยเดิมดีขึ้น งานอนุรักษ์มรดกไทย เช่น คนตรีไทย ศิลปะไทย สถาปัตยกรรมไทย เป็นต้น

6.ความมีประสิทธิภาพ การดำเนินการพัฒนาต้องมีโครงการทำงานต้องมีการการประเมินผลเป็นระยะ ๆ เพื่อให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายได้อย่างมาก แต่ใช้เวลาน้อย คนน้อยและเงินน้อย ตัวอย่างอ้างได้จากทุกงานของพระองค์ โดยเฉพาะ โครงการเพิ่มคุณภาพการศึกษา โครงการปฏิสังขรณ์วังและวัด

7.การประสานงาน งานพัฒนาแต่ละ โครงการของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จะมีลักษณะของการร่วมมือประสานงานกันระหว่างหลายหน่วยงาน ทั้งที่เป็นราชการและเอกชน เช่น การช่วยเหลือโรงเรียนคนตาบอดที่จังหวัดเชียงใหม่ หน่วยงานที่ให้ความร่วมมือ คือ วิทยาลัยอาชีวศึกษา วิทยาลัยเทคนิค กองทัพบก กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน โรงเรียนอาชีววะ โรงเรียนมัธยมสามัญ เป็นต้น โครงการอนามัยเด็กที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นการร่วมมือกันระหว่างสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรและกระทรวงศึกษาธิการ ที่เรียกว่า 4 กระทรวงหลัก

8.การทำงานเชิงรุก ตัวอย่างคือเสด็จเยี่ยมราษฎรของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อทรงแนะนำการทำมาหากิน การฝึกอาชีพ หรือการรักษาสุขภาพอนามัย และการป้องกันการทำลายธรรมชาติแวดล้อม ด้านงานของสภาอากาศไทยให้มีการศึกษาหาข้อมูลไว้ล่วงหน้าก่อนเกิดสาธารณภัย การฝึกอบรมคนทั่วไปและเจ้าหน้าที่ให้รู้จักรักษาและป้องกันตัวจากภัยต่าง ๆ การเสริมสร้างเครื่องมืออุปกรณ์ รวมทั้งการขยายหน่วยงาน เพิ่มศูนย์ปฏิบัติงานให้มากขึ้น เช่น สภาอากาศไทยสาขาภาคใต้สาขาภาคใต้ที่กำลังดำเนินการก่อสร้างที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งจะมีขนาดของการบริการใกล้เคียงกับสภาอากาศไทย กรุงเทพมหานคร เป็นต้น

9.การมีคุณธรรมและศิลปะ เป็นลักษณะเด่นอีกด้านหนึ่งของงานพัฒนาในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จะเห็นว่าคนที่พระองค์มุ่งพัฒนาไม่ได้มุ่งให้มีความรู้ความสามารถแต่อย่างเดียว แต่จะต้องควบคู่กับคุณธรรมและความดีที่ได้ประพาดิพระองค์เป็นตัวอย่าง สนับสนุนส่งเสริมด้านศาสนา กตัญญูรู้คุณบิดา มารดา ครูอาจารย์ ชื้อสตัย ขยันหมั่นเพียร ดังที่ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือศาสนสุภาษิต เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันงานพัฒนาของพระองค์ไม่ได้มุ่งเฉพาะด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม แต่ให้มีความสวยงาม ความไพเราะไปด้วย เช่น แม้ลายมือก็ให้คัด การอ่านถูกต้องก็ให้หัดไปเรื่อยไปจนถึงวรรณคดี ศิลปะด้านต่าง ๆ รวมถึงเพลง การร้องรำ และดนตรีไทย

10.การเชื่อมประสานเวลา เป็นหลักการทำงานพัฒนาอีกประการหนึ่งที่ทรงยึดคือ ทรงเอาพระทัยใส่ทั้งงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ทรงศึกษาและอนุรักษ์โบราณสถานและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยซึ่งเป็นเรื่องของอดีต พัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาการศึกษา ให้โอกาสชีวิตแก่ผู้ด้อยโอกาส ในปัจจุบันที่ทรงทำกับเด็กชาวเขาและชนบท เด็กนักเรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนหรือให้เด็กพิการหรือกำพร้า เด็กพิการ ได้มีโอกาสศึกษาและฝึกอาชีพ เป็นต้น ในขณะเดียวกัน ทรงสนพระทัยในเรื่องอนาคต นำความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เข้ามาใช้ เริ่มจากพระองค์ทรงใช้คอมพิวเตอร์ในงานส่วนพระองค์เช่น งานนิพนธ์ทางวิชาการและสารคดีให้แก่สภากาชาดไทย หน่วยงานที่พระองค์ทรงรับผิดชอบโดยตรง ให้ใช้เครื่องมือทันสมัยต่าง ๆ ในการป้องกัน เตรียมตัวรับและปฏิบัติการเมื่อเกิดสาธารณภัย ตลอดจนการนำเอาภาพถ่ายจากดาวเทียมมาใช้ในการตรวจสอบดินเพื่อการเกษตรหรือเพื่อการศึกษาทางโบราณคดี เป็นต้น งานพัฒนาพระองค์จึงครอบคลุมสามกาลเวลา

โดยสรุป สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี ทรงยึดหลัก 10 ประการ คือ หลักช่วยตนเอง พึ่งตนเอง หลักการเริ่มจากสภาพที่เป็นอยู่ หลักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่นหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน หลักวัฒนธรรมและผู้นำท้องถิ่น หลักประสิทธิภาพ หลักการประสานงาน หลักการทำงานเชิงรุก หลักคุณธรรมและศิลปะ และหลักเชื่อมประสานด้านเวลา โดยที่หลักการเหล่านี้จะเป็นกรอบให้การดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานพัฒนาที่เรียกว่า “วิธีการพัฒนา” อันจะก่อผลสุดยอดคือ “คนพัฒนา”

วิธีการพัฒนา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2536:24-27) อธิบายว่า วิธีการพัฒนาที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯทรงนิยมใช้ในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมพัฒนาของพระองค์มีโดยสังเขป ดังนี้

1.วิธีการให้การศึกษา ทรงเน้นและทรงใช้วิธีการนี้ในการพัฒนาเป็นอย่างมาก โดยเกือบจะเรียกได้ว่าเป็นวิธีการที่สำคัญที่สุด เพราะพระองค์ทรงใฝ่พระทัยด้านนี้เป็นพระนิสสัยอยู่แล้ว อนึ่งย่อมทราบว่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯทรงใช้คำว่าศึกษาในความหมายกว้างนับตั้งแต่การอ่านออกเขียนได้ไปจนถึงมหาวิทยาลัย อันเป็นการศึกษาแบบทางการ รวมไปถึงการศึกษาไม่เป็นทางการ เช่น การเรียนเรื่องอาชีพต่าง ๆ การเรียนรู้เรื่องการปลูกผัก ฝ้าย พืช ผัก หน่อไม้ หรือค้าขาย นับเป็นการศึกษาในความหมายทั้งสิ้น พระราชนิพนธ์และพระราชดำรัสที่ทรงเน้นเรื่องการศึกษา เช่น

“...การพัฒนาคนให้เป็นกำลังของชาติที่มีประสิทธิภาพเป็นสิ่งที่ควรทำ วิธีการสร้างคนให้ดีที่สุด คือ การให้การศึกษา.....”

“...นอกจากนั้น จะต้องให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่ดี ช่วยรักษาพยาบาล อุปการะผู้เจ็บป่วย การเจ็บป่วยที่ทำให้เกิดปัญหามาก บางคนต้องรักษาตัวจนหมดเนื้อหมดตัวก็มี ต้องช่วยให้ประชาชนมีโอกาสได้รับการศึกษา มีความรู้อย่างน้อยให้อ่านออกเขียนได้ สามารถอ่านเอกสารของทางราชการได้...”

“...การศึกษาเป็นปัจจัยหลักในการสร้างและพัฒนาความรู้ความคิด ตลอดจนความประพฤติและคุณงามความดีของบุคคล ใ้บุคคลดำรงตนอยู่ในสังคมในโลกได้อย่างมั่นคงและมีความสงบร่มเย็นได้ แม้ว่าโลกจะเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วเพียงใดก็ตาม...”

การเน้นวิธีการพัฒนาด้วยการศึกษาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ แสดงออกในรูปแบบ ปรมาณ โครงการและกิจกรรมการพัฒนาในรูปแบบการศึกษาและการเน้นย้ำให้นักพัฒนาของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นครู ผู้ดูแลเด็ก ตำรวจ หรือ นักส่งเสริมเกษตร เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ให้การศึกษอบรม ให้ผู้รับการพัฒนาได้เข้าใจเรื่องที่เรียนโดยฝึกฝนจนมีความชำนาญในเรื่องนั้น ๆ พอควรและสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิิตของตนได้

2.วิธีการทำงานกับกลุ่มคน

กลุ่มคนในเชิงวิชาการสังคมศาสตร์ไม่ได้หมายความว่าถึง เพียงการรวมตัวกันของ คนจำนวนหนึ่งหนึ่งในเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้นแต่ความหมายไปถึง การที่กลุ่มคนนั้นจะมีเป้าหมาย ร่วมกันอย่างไรอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างและจะต้องมีระเบียบสังคม ควบคุมการคิดการกระทำของ สมาชิกกลุ่มด้วยและกลุ่มคนมีหลายประเภทเริ่มจาก กลุ่มเพื่อน ชุมชน ชนชั้น กลุ่มคนขนาดใหญ่ และซับซ้อนและสังคมมนุษย์

การทำงานกับกลุ่มมีประโยชน์แก่การพัฒนาหลายอย่าง เช่น สามารถถ่ายทอด ความรู้ให้แก่คนได้เป็นจำนวนมาก การเรียนเป็นกลุ่มทำให้ได้ช่วยกันทำความเข้าใจ ช่วยกันจำและ ทำให้เกิดกำลังใจในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเดิม และมีพลังในการ ทำงานพัฒนา

การทำงานกับกลุ่มคนให้ได้ผลมีวิธีการและขั้นตอนหลายอย่าง ซึ่งสมเด็จพระเทพ รัตนราชสุดาฯ ทรงเข้าพระทัยดี ดังพระราชดำรัสของอัญเชิญมาลง

“...ผู้ที่ทำงานพัฒนาให้บรรลุสำเร็จได้ จะต้องทราบตระหนักว่าปัญหาซึ่งเกิดขึ้น ในที่ต่างกันและในสถานการณ์ต่าง ๆ กันนั้น ย่อมมีความแตกต่างกันตามเหตุที่แวดล้อมและการที่ จะนำวิชาการหรือวิธีการใด ๆ ไปใช้ให้ได้ผล ก็จำเป็นที่จะต้องปรับให้เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อม และสถานการณ์ ดังนั้น การทำความเข้าใจ การทำความเข้าใจในสถานการณ์และในตัวปัญหาที่ เป็นอยู่ให้ถ่องแท้งจึงเป็นกิจสำคัญเบื้องต้นแห่งการบริหารงานพัฒนา เพราะความรู้ ความเข้าใจอัน แน่ชัดนั้นจะทำให้ทราบว่าอะไร คือ สาเหตุแห่งปัญหา อะไรคือผลที่จะติดตามมา และควรจะทำปฏิบัติ

กับปัญหาอย่างไร หากปราศจากความเข้าใจอย่างถ่องแท้ดังกล่าว การบริหารงานทั้งปวงอาจไม่บรรลุผลตามที่ต้องการอย่างครบถ้วนได้ ในการพิจารณาทำความเข้าใจกับสถานการณ์และปัญหาทุกอย่ำนั้นจำเป็นจะต้องกระทำด้วยความคิดจิตใจที่เที่ยงตรงเป็นกลาง ปราศอคติ ต้องอาศัยหลักวิชาการและเหตุผลที่ถูกต้องหนักแน่นเป็นเครื่องวินิจฉัย ต้องยึดถือประโยชน์ที่แท้จริงตามวัตถุประสงค์ของงานเป็นเป้าหมาย ไม่พิจารณาตัดสินปัญหาตามความพอใจของตนหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นสำคัญแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องรับฟังความคิดเห็นจากแง่มุมอื่นๆ ด้วยแล้วนำมาพิจารณาพิจารณาประกอบกัน จนเกิดเป็นความรู้อันกระจ่างแจ่มใส ก่อนที่จะตัดสินใจดำเนินการต่อไป ก็จะทำให้การปฏิบัติบริหารงานบรรลุผลสมบูรณ์บริบูรณ์ได้ในที่สุด ...”

ประโยชน์ของกลุ่มสำหรับการศึกษาคณตรีก็ทรงเน้นไว้ว่า “...การเล่นดนตรีเป็นกลุ่มๆ จะช่วยในการสร้างวินัยให้ทำงานร่วมกันได้ คือ รู้จังหวะ รู้ทำนอง รู้จักส่วนที่ตัวควรที่จะเล่น ...”

นอกจากนั้น การที่ทรงใช้ประโยชน์จากกระทรวงทบวงกรม หน่วยงานต่างๆ ตลอดจนคณะกรรมการขนาดและระดับต่าง ๆ ในกิจกรรมการพัฒนาของพระองค์ก็แสดงถึงการเห็นความสำคัญของการทำงานกับกลุ่มคนที่กล่าวมานี้

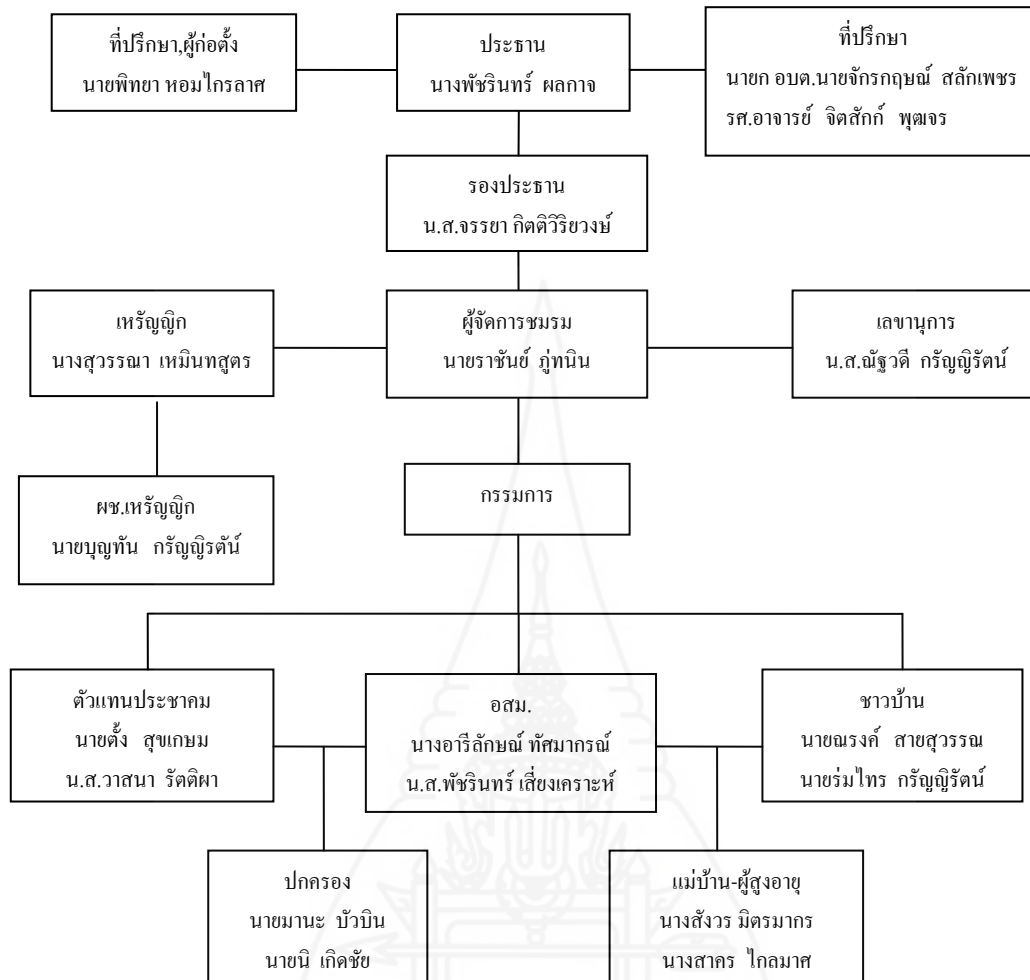
หากจะถือว่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เป็นศิษย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและทรงยึดหลักและวิธีการพัฒนาของครูอย่างเคร่งครัดแล้ว สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (ส.ก.ปร.) ได้สรุปขั้นตอนขบวนการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในที่นี้ได้นำเฉพาะหัวข้อมาลงไว้ ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูล ก่อนเสด็จพระราชดำเนินไปยังพื้นที่ใด ๆ
2. การหาข้อมูลในพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน จาก
 - 2.1 ประชาชน
 - 2.2 ตำรวจพื้นที่
 - 2.3 เจ้าหน้าที่
3. การศึกษาข้อมูลและการจัดทำโครงการ เป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องจะต้องดำเนินการหลังจากรับพระราชดำริแล้ว
4. การดำเนินงานตามโครงการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการโดยสำนักงานเลขาธิการ กปร.ประสานงาน

5.การติดตาม ดำเนินการร่วมกันระหว่างหน่วยปฏิบัติโดยตรงและสำนักงานเลขานุการ กปร. ที่สำคัญคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จกลับไปพื้นที่นั้น ๆ ด้วยทุกครั้งเมื่อมีโอกาส

นอกจากนี้ อาจมีวิธีการพัฒนาที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงใช้อีกแต่เท่าที่ชัดเจนในเบื้องต้นนี้มีสองวิธีการดังกล่าวมานี้ คือ วิธีการให้การศึกษาและวิธีการทำงานกับกลุ่มคน ซึ่งหลักการและวิธีการเหล่านี้จะสัมพันธ์กับพระลักษณะการทรงเป็นปราชญ์แห่งการพัฒนาของพระองค์

การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนชุมชนบ้านสลักคอก จะดำเนินการภายใต้การทำงานของชมรมชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอก มีการกำหนด กฎระเบียบการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน กำหนดมาตรการตรวจสอบ ป้องกันรวมทั้งแก้ปัญหาเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าชายเลน ตลอดจนเป็นแกนนำในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อฟื้นฟูทรัพยากร เช่น การซ่อมแซมในส่วนที่เสื่อมโทรม การจัดการเรื่องขยะ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วม กล่าวว่า พฤติกรรมอันก่อปรด้วยความร่วมมือและสมยอมตามพฤติกรรมที่คาดหวังของกลุ่มทางกรและไม่ใช่ทางกร หรือในความหมาย ก็คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันนั่นเอง สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2528:288) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ พรทิพย์ หาผล จากวิทยานิพนธ์เรื่อง ความสามารถของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน ศึกษาเฉพาะกรณี ชุมชนบ้านเปรี๊ญใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด(2544:145) ระบุว่า สมาชิกของชุมชนมีการเรียนรู้การทำงานในลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหา ไปสู่การเรียนรู้การทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อพัฒนาความเจริญของชุมชน การให้ความสำคัญกับการจัดตั้งกลุ่มองค์กรในการอนุรักษ์ป่าชายเลนที่ก่อให้เกิดพลังเป็นแรงผลักดันยึดหลักการเป็นชุมชน คือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากกว่าจะเป็นการสั่งการ

ภาพที่ 2.8 โครงสร้างชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอก

ประเภทของการมีส่วนร่วม

ชำนาญ วังศ์วินิจสร (2545:21-22)จำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ประเภทตามลักษณะของการมีส่วนร่วม ดังนี้

- 1.การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct Participation) โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน (Inclusive Organization) เช่น การรวมกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น
- 2.การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect Participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (Representative Organization) เช่น กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน กรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

3.การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (Open Participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน (Non- Representative Organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมได้ตลอดเวลา

ไพรัตน์ เจริญมิตร (2527:12) ได้จัดประเภทและรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาในระดับต่างๆ ดังนี้

1.องค์กรประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ กลุ่มประชาชนที่มีความสนใจในการพัฒนาชุมชนและสังคม มีการรวมตัวกันเองเป็นกลุ่มขนาดเล็กในระดับหมู่บ้านหรือระดับตำบล อำเภอในตัวเมือง เพื่อรวมกันทำประโยชน์ต่อส่วนร่วม เช่น อาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มอื่นอีกมากมายตามลักษณะอาชีพหรือกิจกรรมที่ทำร่วมกัน

2. องค์กรประชาชนที่จัดตั้งอย่างเป็นทางการ องค์กรเหล่านี้มีการจดทะเบียนในรูปสมาคม มูลนิธิตามกฎหมาย สหกรณ์ชาวไร่ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มเกษตรกรตามกฎหมาย คณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการสภาพัฒนาและป้องกันตนเอง คณะกรรมการหมู่บ้าน องค์กรภาคประชาชน เหล่านี้จะทำกิจกรรมร่วมกันตามวัตถุประสงค์ที่จดทะเบียนหรือตามที่กฎหมายกำหนดบทบาทและหน้าที่ไว้ ส่วนใหญ่จะเป็นตัวแทนของประชาชนหรือสมาชิกในการตัดสินใจดำเนินการพัฒนาร่วม กับหน่วยงานราชการหรือจัดทำเองตามบทบาทและหน้าที่

3.ตัวแทนบุคคลหรือตัวแทนองค์กรเอกชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในรูปแบบต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการนโยบาย คณะกรรมการเฉพาะกิจ เป็นต้น ภารกิจและหน้าที่ของผู้ที่เข้ามาเป็นตัวแทนในรูปแบบของคณะกรรมการ อาจรับไปดำเนินการในองค์กรที่ตนสังกัดหรือเข้าร่วมในฐานะส่วนบุคคลทั้งในด้านความคิด ทรัพยากรและการจัดการ

รูปแบบของการมีส่วนร่วม

องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1981) รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1.การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล ซึ่งเป็นรูปแบบโดยทั่วไปของประเทศที่กำลังพัฒนา

2.การมีส่วนร่วมแบบชักนำ ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล ซึ่งมีรูปแบบโดยทั่วไปของประเทศที่กำลังพัฒนา

3.การมีส่วนร่วมแบบบังคับ ซึ่งเป็นผู้ที่เข้าร่วมภายใต้การดำเนินนโยบายของรัฐบาลภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่

ผู้กระทำได้รับผลทันที แต่จะไม่ได้รับระยะยาวและจะมีผลเสียที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด

สถาบันพระปกเกล้า (2549:2-53) กล่าวว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมโดยตัวบุคคล ถือเป็นการมีส่วนร่วมโดยตรง
2. การมีส่วนร่วมโดยองค์การจัดตั้งของประชาชน อาจถือว่าการมีส่วนร่วมโดยตรงได้อีกวิธีการหนึ่ง

3. การมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทนที่มีลักษณะทั่วไป ถือเป็นการมีส่วนร่วมโดยอ้อม ซึ่งการมีส่วนร่วมที่แท้จริงต้องเป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงเท่านั้น

นพดล สุวรรณภักดี (2550:1) แบ่งการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีรัฐเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้เป็นการมองจากเบื้องบนหรือการมองจากรัฐ (Top Down Approach) โดยประชาชนเป็นเพียงผู้คอยรับนโยบายและปฏิบัติตามเท่านั้น

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับสูง ได้แก่ การมีส่วนร่วมที่เกิดจากความต้องการของประชาชนที่จะดำเนินการหรือเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ โดยมีรัฐเป็นผู้คอยช่วยเหลือให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวกเท่านั้นและถือว่าการมองจากเบื้องล่าง (Bottom-Up Approach)

ชำนาญ วงศ์วินิจสร (2545:24) เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่แท้จริง จะต้องประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน (Planning) ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามและประเมินผลและการตัดสินใจ

2. การดำเนินกิจกรรม (Implementation) ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการและบริหาร

3. การใช้ประโยชน์ (Utilization) ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการนำกิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเองและการควบคุมทางสังคม

4. การได้รับผลประโยชน์ (Obtaining Benefits) ประชาชนจะต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่ากัน ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ส่วนตัวในสังคมหรือวัตถุก็ได้

กรรณิกา ชมดี (2524:13) สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม

- 2.การมีส่วนร่วมออกเงิน
- 3.การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
- 4.การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
- 5.การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
- 6.การมีส่วนร่วมชักชวน
- 7.การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
- 8.การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
- 9.การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
- 10.การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ผู้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมได้เสนอแนะไว้ ดังนี้

สุชาติ อรุณวุฒิวังศ์ (2541:22-23) เสนอว่า ปัจจัยพื้นฐานในการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ

1.ปัจจัยของสิ่งจูงใจจากสภาพความเป็นจริงของชาวบ้านที่จะเข้าร่วมกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งทั้งในแง่การร่วมแรง ร่วมทรัพยากร หรืออื่น ๆ นั้นมีเหตุผลอยู่ 2 ประการ คือ

1.1การมองเห็นว่าตนจะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป ซึ่งถือเป็น เรื่องกระตุ้นให้เกิดสิ่งจูงใจ

1.2การได้รับคำบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อนบ้านให้เข้าร่วมโดยมีสิ่งจูงใจเป็น ตัวนำ ซึ่งถือเป็นเรื่องของการก่อให้เกิดสิ่งจูงใจ

2. ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วม แม้ว่าชาวชนบทเป็นจำนวนมาก จะเห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาแต่ก็ไม่อาจเข้าร่วมกิจกรรมได้ เนื่องจาก ไม่เห็นช่องทางของการมีส่วนร่วม หรือเข้าร่วมแล้วก็ไม่ได้รับผลดังที่คาดคิดไว้ เนื่องจากการเข้ามี ส่วนร่วมนั้นมิได้จัดรูปแบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม เช่น ภาวะผู้นำ ลักษณะการทำงาน กฎระเบียบแบบแผน เป็นต้น ดังนั้นปัจจัยพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามี ส่วนร่วมจึงควรมีลักษณะ

2.1 เปิดโอกาสให้ทุกคนและทุกกลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพัฒนา รูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยการเข้าร่วมอาจอยู่ในรูปแบบของการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยมี ตัวแทนก็ได้

2.2 ควรกำหนดเวลาที่แน่ชัด เพื่อให้ผู้ร่วมสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเองได้

3.ปัจจัยอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม โดยปกติที่ผ่านมาในกิจกรรมหนึ่ง แม้ว่าประชาชนจะเห็นด้วยและมีโอกาสเข้าร่วมแต่ไม่อาจกำหนดเป้าหมาย วิธีการ หรือผลประโยชน์ของกิจกรรมเพราะสิ่งเหล่านี้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้กระทำ

จารุวรรณ ชาวศรีทอง (2543:31) ให้ความเห็นว่า การมีส่วนร่วมเกิดจากปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ

1.ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกันกลายเป็นความสนใจและความเป็นความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนร่วม

2. ความเคียดแค้นและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม การวางแผน และลงมือกระทำร่วมกัน

3.การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงและมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น ๆ

ชำนาญ วงศ์วินิจสร (2545:27-28) ได้กล่าวถึงปัจจัยทางวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ซึ่งได้แก่ลักษณะส่วนบุคคลต่าง ๆ คือ

- 1.อายุ
- 2.เพศ
- 3.สถานภาพทางสังคม
- 4.อาชีพ
- 5.การศึกษา
- 6.ถิ่นที่อยู่อาศัย
- 7.ระยะเวลาที่อยู่ในท้องถิ่น
- 8.ปัจจัยอื่นๆ เช่น การอาศัยในเมืองหรือชนเมือง ค่านิยมและทัศนนิยม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2531:20) ได้เสนอปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ดังนี้

1.ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

2.ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้เกิดความเกรงใจที่จะทำ

3.อำนาจบังคับที่เกิดจากคนที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้เกิดการบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บิบบังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส

มาตราวัดระดับการมีส่วนร่วม

ชำนาญ วงศ์วินิจสร (2545 : 27) ได้เสนอมาตราวัดระดับการมีส่วนร่วมไว้ 3 ประการ คือ

1. การกระทำโดยแต่ละบุคคล มิใช่เป็นการกระทำโดยกลุ่ม ซึ่งอาจทำให้เกิดการวิเคราะห์หรือข้อสรุปที่ไม่ถูกต้อง เพราะการแสดงออกของแต่ละบุคคลในกระบวนการการมีส่วนร่วมนั้นจะเห็นได้ถึงค่านิยม ความรับรู้และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล กล่าวคือกริยาที่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมก็คือ กริยาที่มีต่อการแสดงต่อผลของการกระทำนั้นโดยตรงของแต่ละบุคคล
2. ความหนาแน่นของการกระทำ ซึ่งแสดงออกโดยการร่วมกระทำที่บ่อยครั้ง ระยะเวลาของกิจกรรมที่ยาวนานหรือมีความผูกพันและมีแรงจูงใจในการกระทำ
3. คุณภาพของการเข้าร่วม ซึ่งดูจากผลและผลกระทบของการกระทำในเบื้องต้น เช่น ความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้างยอมรับ ความสามารถและความคิดเห็น มีการทำการประเมินผล

3. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัย การจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน ศึกษากรณีบ้านสลักคอก หมู่ 4 ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ ส่วนแรกเป็นข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และส่วนที่ 2 เป็นข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

3.1.1 ผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นข้อมูลในการนำเสนอต่อคณะกรรมการบริหารส่วนตำบลได้นำไปใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบายและการวางแผนการจัดการทรัพยากรชายฝั่งบ้านสลักคอกในอนาคต

3.1.2 ผลการวิจัยครั้งนี้จะใช้เป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นศึกษาและเป็นแบบอย่างในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

3.1.3 เป็นข้อมูลในการจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์สถานที่สำคัญทรงเกียรติของรัชกาลที่ 5

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.2.1 ควรศึกษาเรื่องระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน และระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสีย ว่าจะมีระดับการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันหรือไม่ อะไรเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดความเหมือนหรือแตกต่าง เพื่อนำผลการศึกษามาเป็นข้อมูลในการกำหนดแนวนโยบายในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนต่อไป

3.2.2 ควรศึกษาเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ในการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนและกระบวนการทำงานกลุ่มในชุมชนของกลุ่มต่างๆในบ้านสลักคอก หมู่ 4 ตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด

3.2.3 ควรศึกษาเรื่องมิติทางด้านวัฒนธรรมชุมชนและหลักปฏิบัติศรัทธาของชุมชนและชุมชนอื่นๆ ในด้านที่ส่งผลหรือเป็นปัจจัยให้เกิดการจัดการป่าชายเลนในชุมชนรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธา-ชุมชน-ทรัพยากรในชุมชน

